

TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE ANADOLU AJANSI'NIN ÖZGÜN KURUMSAL YAPISI (1920-2011)

Dr. Hilmi BENGİ*

ÖZET

Türkiye'nin en köklü ve etkin haber ajansı olan Anadolu Ajansı'nın (AA), kendine özgü bir kurumsal yapısı vardır.

Anadolu Ajansı, devletin oluşturulma sürecinde Gazi Mustafa Kemal'in Hey'eti Temsiliye Reisi sıfatıyla 6 Nisan 1920'de yayımladığı bir genelge ile faaliyete başlamıştır. Ajans başlangıçta dar bir kadro ile çalışan bağımsız bir kuruluştur. AA'nın kurucusu Gazi Mustafa Kemal (Atatürk), ajansla çok yakından ilgilenmiş, ilk dönemlerde yayına verilen haberleri bizzat incelemiştir. Ajansın kurulduğu sırada henüz Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmadığı için Ajansın bir kuruluş kanunu yoktur.

Anadolu Ajansı Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesinin (bugünkü Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü) kurulmasından sonra bu genel müdürlük bünyesinde bir müdürlük olarak faaliyet göstermiştir. Böylece ajans, devlet örgüt yapısı içinde yerini almıştır.

Daha tarafsız ve özerk habercilik yapabilmek amacıyla 1925 yılında anonim şirket haline getirilen Anadolu Ajansı'nın devletle irtibatı kesilmemiştir. İlk kurulduğunda tümüyle özel şahısların paydaş olduğu şirkete, TBMM'nin iradesiyle Hariciye Vekâleti bütçesinden kaynak aktarılmıştır.

Anadolu Ajansı Türk Anonim Şirketi'nin hissedarları da dikkat çekicidir. Dönemin Dışişleri Bakanlarından Tevfik Rüştü (Aras) en büyük hissedardır. Kurucu yönetim kurulunun başkanı Kars Milletvekili Ahmet (Ağaoğlu)'dur. Diğer kurucuların büyük bölümü de Gazi Mustafa Kemal'in güvendiği kişilerdir. Şirket hisselerinin bir bölümü, o dönemde ajansla çalışanlara verilmiştir.

Dolayısıyla Anadolu Ajansı, diğer ticari kuruluşlardan farklı, ayrıcalıklı bir şirkettir.

* TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Rektör Danışmanı

Anadolu Ajansı'na yapılan devlet yardımı bugün de devam etmektedir. Bu husus dolaylı bir anlatımla Anayasa'da da yerini almıştır.

Zaman içinde Anadolu Ajansı'nın imtiyazlı durumu devam etmiş, anonim şirket yapısı içinde kurumun karşılaştığı sorunlar, çıkarılan özel kanunlarla aşılmıştır.

Bu makalede, kurumsal yapısı itibariyle benzeri olmayan, kendine özgü bir statü ile faaliyet gösteren Anadolu Ajansı'nın bu yönü irdelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Anadolu Ajansı, haber ajansı, özgün kurumsal yapı, TBMM, Milli Mücadele'de Haberleşme.

ABSTRACT

Anadolu Agency as the Turkey's most efficient and well-established news agency, which was founded in the era of National Independence Struggle to satisfy the need for communication and to inform internal and external public opinion, has its own distinct institutional structure.

In the process of establishment of the State, Anadolu Agency started to its broadcasting life as an independence institution with a limited personnel after the Gazi Mustafa Kemal (Atatürk)'s circular letter in 6 April 1920 while he was the Head of Council of Representation. As founder Anadolu Agency, Gazi Mustafa Kemal always interested in the Agency and especially in its early periods he personally examined some news before publication. Anadolu Agency does not have an establishment law since it was founded in a time that Turkish Grand National Assembly did not exist.

After the establishment of The Directorate General of Press and Intelligence (today The Directorate General of Press Publication and Information) Anadolu Agency operated under this directorate and take place within the state organization.

Even though to it became an joint-stock company in 1925 to report more neutral and autonomously, the Agency never totally withdrawn from contact with the State. After its establishment as totally private owned company, with the will of Turkish Grand National Assembly a fund transferred to the Agency from the budget of Ministry of Foreign Affairs.

Consequently, with a distinct structure from other commercial organizations Anadolu Agency is an exclusive corporation. This exclusiveness in its structure is still valid today and has an indirect expression in the Constitution.

Stockholders of Anadolu Agency Turkish Joint-Stock Company are also intriguing. One of the ministers of foreign affairs of the term, Tevfik Rüşti (Aras) is the largest stockholder. Kars Deputy of the National Assembly Ahmet (Ağaoğlu) is the head of founding board of directors. Most of other directors were also among those that Gazi Mustafa Kemal (Atatürk) can rely on. Other parts of stakes of the company were distributed among the employees.

Within time, exclusive position of Anadolu Agency had continued and problems encountered in the structure of joint-stock company were solved by special laws

Throughout this article, with the consideration of its distinct institutional structure, unique status of Anadolu Agency will be examined.

Key Words: *Anadolu Agency, news agency, unic statu, Turkish Grand National Assembly, Ministry of Foreign Affairs.*

GİRİŞ

Türk halkının kurtuluş mücadelesi verdiği dönemde çekilen sıkıntılardan biri de iletişim eksikliği olmuştur. İletişim, savaş ortamında cephede elde edilen başarılar kadar önemlidir. Halkın bilgilendirilmesi, aydınlatılması, bilinçlendirilmesi gerekmektedir. İçte ve dışta bir kamuoyu oluşturulmasına ihtiyaç vardır. Bu ihtiyacı gören Gazi Mustafa Kemal, o dönemin en önemli iletişim yolu olan telgrafa önem vermiş, daha yaygın kitlelere ulaşabilmek için “fazilet adaları” diye nitelediği yerel basını desteklemiştir. Gazi Mustafa Kemal'in önem verdiği bir başka yapılanma da haber ajansı kurmaktır. Çünkü o sırada Türkiye'de Osmanlı'dan sağlanan imtiyazla faaliyet gösteren Havas Reuter Ajansı etkindi. İşgalci ülkelerin çıkarları doğrultusunda haber yayını yapan¹ bu yabancı kökenli ajans, ülkedeki gelişmeleri dünyaya yanlı ve olumsuz bir bakış açısı ile iletmektedir. Gazi Mustafa Kemal bu hususu Nutuk'ta da dile getirmiştir.

Türkiye Havas Reuter'in Saltanat Şûrası'nın Türkiye'nin büyük devletlerden birinin himayesine girmekten yana olduğu haberi Gazi Mustafa Kemal'in bu ajansa olan güvensizliğini pekiştirmiştir. Nutuk'ta bu durumu şu ifadelerle anlatılmaktadır:

“27 Mayıs 1919 tarihinde Türkiye - Havas - Reuter (Royter) adındaki ajansın, toplanan Saltanat Şûrası ile ilgili açıklamaları arasında Şûrâyı oluşturan bütün üyelerin düşüncesi, Türkiye'nin büyük devletlerden birinin himâyesini sağlama noktasında birleşiyor haberini yayması üzerine, sadrazama, milletin, millî bağımsızlığını korumaya kararlı olduğunu ve doğabilecek bütün kötü sonuçlara karşı her türlü fedakârlığı göze aldığını ve millî vicdanı temsil etmeyen haberlerin endişe verici tepkiler yarattığını yaymakla birlikte, bütün milleti de bu durumdan nasıl haberdar ettiğimi başka bir açıklama dolayısıyla belirtmişim.”²

1 Orhan Koloğlu, *Havas-Reuter'den Anadolu Ajansı'na*, ÇGD Yayınları, Ankara, 1994, s.42., Hilmi Bengi, “Türkiye'de Haber Ajansçılığı ve Anadolu Ajansı”, *Yeni Türkiye*, Cumhuriyet Özel Sayısı, S. 23-24, Eylül- Aralık 1998, s. 2808.

2 M. Kemal Atatük, *Nutuk*, Kültür Bakanlığı Yayınları, C.I, 3. b., Ankara, 1989, s.33.

Gazi Mustafa Kemal, Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya gönderdiği 8 Kasım 1919 tarihli şifreli telgrafta da Türkiye Havas-Reuter Ajansı'nın tutumunda herhangi bir değişiklik yapmadığını bildirmiştir.³

Bu ve benzeri art niyetli yayınlar üzerine milli bir ajans kurulmasının gerekli olduğu görüşü ağır basmış ve bu doğrultuda çalışmalar başlatılmıştır.

I- ANADOLU AJANSI'NIN DEVLET KURUMU OLDUĞU DÖNEM

A- ANADOLU AJANSI'NIN KURULUŞU

Milli Mücadele sırasında karşılaşılan cephede kazanılan başarının dış dünyaya duyurulamaması ve hareketin amacının anlatılamaması sorununu çözmek ancak yeni ve milli bir ajans kurmakla mümkün olacaktır. Bu amaçla bir çalışma başlatan Halide Edip ve Yunus Nadi Anadolu Ajansı'nın kurulması konusunda görüş birliğine varmışlar ve konuyu Gazi Mustafa Kemal'e aktarmışlardır.⁴ Bugün Meteoroloji Genel Müdürlüğü tarafından kullanılan o zamanki Ziraat Mektebinde 5 Nisan akşamı yapılan toplantıda Ajansla ilgili hazırlıklara son şekli verilmiş ve Anadolu Ajansı ertesi gün, 6 Nisan 1920'de kurulmuştur.

A.A'nın kuruluşu, "Hey'et-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal" imzasıyla "müstaceldir" notuyla "Kolordulara, vilayetlere, müstakil livalara, Vilayet ve Elviye-i müstakille Müdâfaa-i Hukuk Hey'et-i Merkeziyelerine, Müdâfaa-i Milliye Hey'et-i İdarelerine" yayınlanan genelge ile tüm yurda duyurulmuştur.

Genelge şöyledir:

"Kalbgâh-ı İslâm olan Saltanat-ı Osmaniye'nin düşman işgaline geçmesi ve bütün vatan ve milletimizin en büyük tehlikeye mâruz kılması neticesi olarak bütün Rumeli ve Anadolu'nun giriştiği millî ve mukaddes mücâhede esnasında efrad-ı ümmetin dahilî ve haricî en sahih havadis ile tenviri (aydınlatılması) ihtiyac-ı mübremi (kaçınılmaz ihtiyacı) nazar-ı dikkat ve ehemmiyete alınmış ve binnetice (sonuç olarak) burada en salâhiyatdâr zevattan mürekkep (yetkili kişilerden oluşan) bir hey'et-i mahsusa (özel kurul) idaresinde ve (Anadolu Ajansı) unvanı altında bir müessese vücuda gelmiştir. (Anadolu Ajansı)'nın en seri vesaitle vereceği havadis ve malûmât esasen Hey'et-i Temsiliyemizin menâbi-i asliyye (temel kaynaklar) ve mevsukası (belgeleri) mâ-hâsalı (ürünü) olacağı cihetle bu ajans

³ a.g.e., s.246.

⁴ Halide Edip Adıvar, *Türk'ün Ateşle İmtihani*, (II- İstiklal Savaşı Hatıraları), Cumhuriyet Gazetesi Yayını, s.13; Yunus Nadi (Abaloğlu), *Ankara'nın İlk Günleri*, Dördüncü Kitap, Sel Yayınları, İstanbul, 1955, ss.93,94.

tebligâtının oraca ve ezcümle Müdâfaa-i Hukuk teşkilâtımızca dahi me'mer ve mecmâ olan yerlere (geçilecek ve toplanacak yerlere; cadde, sokak ve meydanlara) ta'liki (asılması) tab ve teksiri ile tevzi (basılması, çoğaltılması ve dağıtılması) ve hatta nâhiye ve köylere kadar isâli (ulaştırılması) yolunda mümkün olduğu kadar fazla intişar eyleyebilmesi (yayılabilmesi) için tertibat-ı müstâcele (acil önlemler) alınması ve neticeden mâlûmat itâsı (bilgi verilmesi) ehemmiyetle rica olunur.”⁵

Genelgede iki husus dikkat çekicidir. Birincisi, bir haberleşme ihtiyacı vardır ve yeni kurulan ajans bunu karşılayacaktır, ikincisi de ajansın kuruluş amacı iç ve dış kamuoyunu “irşat etmek” yani aydınlatmak olacaktır. Bu husus, ajansın bir propaganda örgütü olarak kurulduğu değerlendirmelerine kaynaklık etmiştir.⁶ Gazi Mustafa Kemal'in, genelgede haberciliğin temel ilkesi olan “doğru haber”e vurgu yapması dikkat çekicidir.

Türkiye'nin üçüncü Cumhurbaşkanı Celal Bayar da, Anadolu Ajansı'nı, “Anadolu'nun ve İhtilalin Sesi” olarak kurmaya karar verdiklerini anlatmaktadır. “O zaman Anadolu Ajansı, ihtilalin en büyük ihtiyaçlarından birisini temin etmiştir.” diyen Bayar, ajansın “Hem bizi; ihtilalin maksat ve gayesini Anadolu'nun görüşlerini harice aksettirmiştir hem de hariçte hakkımızda ne gibi bir muamele cereyan ediyor, onları bize bildirmek suretiyle” iki yönlü önemli bir görev yaptığını belirtmektedir.⁷

Anadolu Ajansı bültenleri ilk yıllarda Osmanlı Bankası'ndan sağlanan bir daktilo ile yazıldıktan sonra ilkel bir teksir makinesi ile çoğaltılmış, Ankara dışına telgrafla ulaştırılmıştır. Ankara içinde de bültenler müvezziler tarafından dağıtılmış ve duvarlara asılmıştır.

İlk yayını 12 Nisan'da yapan Anadolu Ajansı'nın ilk bültenleri bizzat Hey'eti Temsiliye Reisi Gazi Mustafa Kemal tarafından incelendikten sonra yayına verilmiştir. Ajansın 14 Nisan 1920 tarihli bülteninde Mustafa Kemal'in, Millet Meclisi'nin toplanacağına ilişkin ifadelerini de içeren bir genelgesi yayınlanmıştır. Ajans, 18 Nisan 1920 tarihli bülteninde Büyük Millet Meclisi'nin 21 Nisan'da toplanacağını haber vermiştir. Ancak Meclis'in açılışı 23 Nisan'a ertelenmiştir.

İlk zamanlar AA'nın bültenleriyle bizzat ilgilenen Mustafa Kemal, bültenlerin en hızlı biçimde dağıtılması için posta ve telgraf idaresini

⁵ *Anadolu Ajansı Türk Anonim Şirketi Ana Sözleşmesi ve Kuruluşun İtibaren Anadolu Ajansı*, Ankara, 1987, s. 8.

⁶ Kokmaz Alemdar, *İletişim ve Tarih*, İmge Kitabevi. 1976. Ankara, s. 58.

⁷ Sefa Tekeli, *Atatürk ve Anadolu Ajansı*, Anadolu Ajansı Yayınları, 2. Basım, Ankara, 2005, s. 102.

uyarmış, destek olanlara teşekkür ederken, engelleyenlerin “*cürm-ü vatani*” (vatan suçu) işlemiş sayılacaklarını bildirmiştir.⁸ Gazi Mustafa Kemal, 18 Nisan 1920’de Konya Posta ve Telgraf Başmüdürlüğüne çektiği telgrafta ajans bültenlerinin dağıtımının engellenmesinin sebeplerini sormuş ve bu konuda savsaklamada bulunan memurların adlarının bildirilmesini istemiştir. 21 Nisan 1920’de Balıkesir’deki 61. Fırka Komutanlığı ve Mudanya Kaymakamlığı’na çektiği telgraflarda da İstanbul halkının Anadolu’daki gelişmelerden haberdar olması için Anadolu Ajansı bültenlerinin aksamadan Bandırma ve Mudanya’dan güvenilir kayıkçılar ve vapur kaptanlarıyla düzenli bir teşkilat içinde İstanbul’a gönderilmesi talimatını vermiş, aynı gün Bursa’da 14. Kolordu Komutanlığı’na çektiği telgrafta da İstanbul için önemli olabilecek haberlerin Bursa’da da basılıp çoğaltılmasını ve İstanbul’a gönderilmesini talep etmiştir.⁹

B- AJANSIN DEVLET KURUMU HALİNE GELMESİ

Meclisin toplanması ve hükümetin teşkilinin ardından devlet yapılanması yavaş yavaş şekillenmeye başlamıştır. Bu çerçevede 7 Haziran 1920’de Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi (Bugünkü Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü) kurulmuştur.

Bu genel müdürlüğün kurulma gerekçesi, tıpkı Anadolu Ajansı’nın kuruluşunda olduğu gibi iç ve dış kamuoyunun aydınlatılması ihtiyacıdır.

Nitekim 4 Mayıs 1336 (1920) günü Karahisarı Sahib (Afyonkarahisar) Mebusu Mehmed Şükrü Beyle Amasya Mebusu Hamdi ve Çorum Mebusu Sıddık Beylerin “*istihbarat şubesi*” kurulmasına ilişkin 3 Mayıs 1336 tarihli önergelerinin görüşülmesi sırasında Bolu Mebusu Tunalı Hilmi’nin “*Bizim ihtiyacımız şu devrede en çok propagandacılıktır*”¹⁰ şeklindeki sözleri dikkat çekicidir.

Daha sonra Saruhan (Manisa) Mebusu Mustafa Necati Bey tarafından Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi kurulmasına yönelik kanun

8 Yücel Özkaya, “Milli Mücadele’de Anadolu Ajansı’nın Kuruluş ve Faaliyetine Ait Bazı Belgeler”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, (2. b.) Mart 1995, C.1, s.2, ss.595-596.; Sefa Tekeli, “Refik Halit Karay”, *Bilim ve Sanat*, S.34, ss. 24-25

9 Özkaya, *agm.*, ss.597,598; Hilmi Bengi, “Kuruluşundan Atatürk’ün Ölümüne Kadar Anadolu Ajansı”, *5.Uluslararası Atatürk Sempozyumu*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2005. C.II, s.1485, Sefa Tekeli, *age*, s. 50, Sevcan Başboğa, *Anadolu Ajansı 1920-1922*, Anadolu Ajansı Yayını, Ankara, 2010, s. 77.

10 *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1,C.I, s. 213

teklifi verilmiştir. 16 Mayıs 1336 (1920) tarihli teklifin gerekçesinde, Anzavur isyanı hakkında kamuoyunda yanlış bilgilendirmeler olduğu kaydedilmekte, halkın doğru bilgi ile aydınlatılması için bir bakanlık veya genel müdürlük kurulması gerektiği belirtilmektedir.¹¹ Sonuçta, genel müdürlük şeklinde bir yapılanmada karar kılınmıştır. Yeni düzenlemede Anadolu Ajansı da bu genel müdürlük bünyesinde bir şube müdürlüğü haline getirilecektir.

Kanun teklifi İrşat Encümeni (Aydınlatma Komisyonu) tarafından ele alındıktan sonra 7 Haziran 1336 (1920) günü Meclis Genel Kurulu'nda görüşülmüştür.

Anadolu Ajansı'nın da kuruluşunda etkin rol üstlenen İzmir Mebusu Yunus Nadi Bey başkanlığındaki komisyon raporunda, ülkenin uğradığı felaketlerin en önemli etkenlerinden birinin iç ve dış kamuoyunun halkın yararına uygun bir şekilde yönetilmesinde gösterilen ihmal olduğu belirtilerek “*Milli menafimizin müdafaası (ulusal çıkarlarımızın korunması) hususunda silâh kadar müessir olan siyaset ve fikir teşkilâtının öteden beri ihmal edilmiş olması keyfiyeti pek çok fenalıklara sebep olmuş ve elan da olmakta bulunmuştur.*”¹² denilmektedir.

Rapora göre, kurulacak genel müdürlüğün iki amacı vardır: Bunlardan biri içerideki gelişmeleri dışarıya tanıtmak, davanın meşruiyetini ispata çalışmak, diğeri de içeride milli birliği sağlamak için aydınlatma görevi yapmaktır.

Komisyon Başkanı Yunus Nadi, tasarının müzakeresi sırasında Genel Kurulda konuşurken “*propaganda*” konusunu öne çıkarmış, basının dördüncü kuvvet olarak değerlendirildiği bir dönemde kamuoyunun aydınlatılması amacıyla böyle bir kurumun gerekli olduğunu söylemiştir.¹³

Teklif sahibi Mustafa Necati Bey de ülkenin İstanbul ve Avrupa'dan kaynaklanan olumsuz düşüncelere sahne olduğunu, bunlara karşı düşünce üretmek ve kamuoyu oluşturmak amacıyla böyle bir kuruma ihtiyaç duyulduğunu belirterek “*...cephelerdeki kuvvet kadar propagandalar da mühim bir kuvvettir.*” demiştir.¹⁴

Kanun teklifine olumsuz yaklaşan Burdur Mebusu İsmail Suphi Bey, sözü Ajans konusuna getirerek şunları söylemiştir:

11 TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1,C.I, s. 354

12 TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1,C.II, s. 125

13 a.g.e. s. 128

14 a.g.e., s. 128

“Burada biz bir ajans müdüriyeti görüyoruz. Malumualinizdir ki, ajans para ile satılır bir şeydir. Ajansın bazen bir membaı varidat (gelir kaynağı) teşkil ettiğini biliyoruz. Binaenaleyh, masarife mukabil (giderlere karşılık) bir varidat sütunu da olmak lazım gelir. Fakat bunu İrşad Encümeni yapamazdı. Zira, meçhulat üzerine yürümüş olacaktı. Belki yarın Bursa'da, Antalya'da, Trabzon'da, Samsun'da bir takım acentalıklar yapacağız. Onlara ne vereceğiz? Belki İtalya'da, Suriye'de, Beyrut'ta yapacağız.”¹⁵

Görüşmeler sonunda Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi'nin kurulması kararlaştırılmıştır. Ajans artık bu genel müdürlük içinde bir birimdir. Ajans Şube Müdürlüğüne 2.500 lira aylıkla Alaeddin Bey getirilmiştir.

Başlangıçta Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne bağlı olarak kurulan Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi 25 Kanunuevvel 1336 (Aralık 1921)'de çıkarılan 79 sayılı kanunla Hariciye Vekâletine bağlanmış, adı da “*istihbarat*” sözcüğü kaldırılarak, Matbuat Müdüriyeti Umumiyesi şeklinde değiştirilmiştir.

Bir haber ajansı için devlet kurumu bünyesinde yer almanın doğurduğu sorunlara ve maddi zorluklara rağmen ajans, dar bir kadro ile kendisine verilen görevi en iyi şekilde yerine getirmeye çalışmıştır. Bu dönemde yapılanlar şöyle anlatılmaktadır:

“Yerine getirilmesi gereken görev çok zordu. İçeride, savaşan ve dış dünyadan habersiz kalmış bir halkı ülke ve dünya olaylarından haberdar kılmak, bazı yabancı ve İstanbul gazetelerinin teslimiyetçi tutumlarıyla mücadele etmek gerekiyordu. Dışarıda ulusal mücadeleyi savunmak, Türkiye'nin haklı istekleri konusunda kamuoyunu aydınlatmak ve ona karşı bazı çevrelerin yürüttüğü oyunları boşa çıkartmak zorunluydu.

Bu amaçla ülke içinde İstanbul, Zonguldak, İnebolu, Antalya ve İzmit'te; yurt dışında Londra, Paris, Berlin, Viyana, Cenevre ve Newyork'ta irtibat büroları açılmıştı. Günün çeşitli saatlerinde bültenler yayınlanıyor, bunlar telgrafla hemen çeşitli merkezlere gönderiliyordu. Kurtuluş Savaşını anlatmak için kitap ve broşürler yayınlanıyordu.”¹⁶

Yaklaşık 5 yıl sonra kuruluşunda olduğu gibi Reiscumhur Gazi Mustafa Kemal'in isteği doğrultusunda Anadolu Ajansı'nın yapısı daha tarafsız ve bağımsız bir işlev yürütmesini sağlamak amacıyla şirket haline dönüştürülmüştür.

15 a.g.e., s. 135

16 Alemdar, a.g.e., s.66; *Agence Anatolie, sa fondation, son évolution, 1925-1935*, Akşam Matbaası, 1949, s. 6,7; *Anadolu Ajansı, Kuruluşu, Tarihçesi ve Safahatı (1925-1935)*, Ankara, 1935, s. 7,8;

II- DEVLET DESTEKLİ ŞİRKETLEŞME

A. ANADOLU AJANSI TÜRK ANONİM ŞİRKETİNİN KURULMASI

1. Şirketin Kuruluşu

Cumhuriyetin kurulmasının ardından Matbuat Umum Müdürlüğünün yeniden düzenlenmesi konusu tartışılmaya başlanmıştır. Bu arada Anadolu Ajansı'nın da yeniden yapılanması, özerk bir kurum haline getirilmesi gündeme gelmiştir. Dünya ajanslarının yapılanması araştırılmış, günün koşulları çerçevesinde ajansın, Matbuat Müdüriyeti Umumiyesinden ayrılarak bir şirket haline getirilmesinin daha uygun olacağı görüşüne varılmıştır. Bu yolda yapılan teklif, 1341 (1925) Muvazene-i Umumiye (Bütçe) Kanunu ile Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından da kabul edilmiştir.

Anadolu Ajansı'nın şirketleşmesi talimatını veren Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal, İzmir Milletvekili Tevfik Rüştü Bey'i (Aras) bu konudaki çalışmaları yürütmekle görevlendirmiştir. Tevfik Rüştü Bey, ajansın şirketleşmesi çalışmalarını yaparken Fransız Havas Ajansı'nın yapısından esinlenmiştir. Tevfik Rüştü Aras, 1970'de Anadolu Ajansı'nın 50. kuruluş yıldönümünde verdiği demeçte *"Gazi Mustafa Kemal, 'Anadolu Ajansı'nı müstakil bir kuruluş haline getirelim' dedi. Fransız Havas Ajansı'nı örnek alarak, Anadolu Ajansı Türk Anonim Şirketi'nin kurulmasına önderlik ettim. Anadolu Ajansı'nı kurmak bana nasip oldu."* demiştir.¹⁷

2. Şirketin Kurucuları

Şirketin ilk tüzüğünün birinci maddesinde belirtilen, kurucular şunlardır:

"Ankara'da mukim Büyük Millet Meclisi Azayı kiramından Kars Mebusu Ağaoğlu Ahmet Siirt Mebusu Mahmut (Soydan), Mardin Mebusu Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Karahisar Mebusu Ruşen Eşref (Ünaydın), Bolu Mebusu Falih Rıfki (Atay) beyefendilerle, Ankara'da mukim Tevfik Kamil (Koperler) ve Hikmet (Bayur) ve eylevm Ajans Müdür-i Umumiyesi Alaeddin, Ajansın İstanbul Mümessili Edhem Hidayet, (Akımsar) Ajansın Edirne Mümessili Enver Nurettin ve Ajansın Başmuharriri Kemalettin Kami (Kamu)."

3- Şirket Kuruluşundaki Sermayesi ve Pay Dağılımı

Anadolu Ajansı Türk Anonim Şirketi, 20.000,- TL değerinde 2000 hisseli bir Anonim Şirket olarak faaliyete geçmiştir.¹⁸ Hisse senetlerinin

¹⁷ *Anadolu Ajansı Bülteni*, 6 Nisan 1970

¹⁸ *Anadolu Ajansı Türk Anonim Şirketi Ana Sözleşmesi ve Kuruluşun İtibaren Anadolu Ajansı*, Ankara, 1987, s. 45, 68.

yarısının ajansta fiilen çalışanlara dağıtıldığı tüzükte belirtilmiştir.¹⁹ Hisselerin yarısına tekabül eden 1000 hisse İzmir Milletvekili Tevfik Rüştü Bey'in (Aras) üzerindedir. Hisselerin kalan yarısı kurucular ve ajansın kurulduğu sıradaki çalışanları arasında dağıtılmıştır.²⁰

Ajansın kuruluşu sırasında 2000 hisse 44 hissedar arasında pay edilmiştir. Hisselerin yarısına sahip olan Tevfik Rüştü Bey kurucu listesinde yer almamıştır. Ajansın şirketleştiği günlerde Dışişleri Bakanlığına atanan Tevfik Rüştü Bey ajansta hiçbir görev de üstlenmemiştir.²¹ Tevfik Kamil (Koperler) ve (Yusuf) Hikmet (Bayur) kurucular arasında yer almakla birlikte ajansta fiili bir görev almamışlardır. İstanbul Milletvekili Tevfik Kamil (Koperler) daha önce Matbuat ve Neşriyat Müdürü Umumisi ve Dışişleri Bakanlığı müsteşarlığı yapmıştır. Bir dönem Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğünde Genel Müdür Yardımcısı olarak görev yapan Hikmet (Bayur) ise şirketleşme sırasında Belgrad Büyükelçiliğine atanmıştır.

Şirketin 0001'den 0250'ye kadar olan hisse senetleri kuruculara dağıtılmış, 0251'den 0550'ye kadar sıralanan diğer hisse senetleri de ajansta fiilen çalışan personel arasında paylaştırılmıştır. 0551-1550 numaralar arasındaki 1000 hisse Tevfik Rüştü (Aras) Bey'e aittir. 1551'den 1900'e kadar olan hisseler 50'şer hisse şeklinde 7 yönetim kurulu arasında pay edilmiştir. 1901-1950 sayılı hisseler kurucu paydaş Kemalettin Kami (Kamu)'ya, 1951-2000 numaralı hisseler de Muhasebe Müdürü Cemil Zühtü (Ökten)'e aittir.

Bu 11 kurucu ortaktan 7'si ajansın ilk yönetim kurulunda görev almışlardır. Başkanlığını Ağaoğlu Ahmet Bey'in, Başkan Vekilliğini Mahmut (Soydan)'ın yaptığı ilk yönetim kurulunda görev alan diğer kurucu ortaklar Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) Falih Rıfkı (Atay), Ruşen Eşref (Ünaydın), Edhem Hidayet (Akımsar) ve Genel Müdür Alaeddin Bey'dir. Tevfik Kamil Bey ve Belgrad Sefiri Hikmet Bey ile Edirne Mümessili Enver Nurettin Bey, yönetim kurulunda görev almamışlardır. Yönetim kurulunda görev alanların 25'er paydan oluşan ortaklıkları, tüzüğün 11. maddesinde ön görülen 50 hissenin kendilerine devredilmesi ile toplam 75'er hisseye çıkmıştır.²²

¹⁹ İlk tüzükte 5. yürürlükteki ana sözleşmede 6.madde.

²⁰ Hilmi Bengi, "Üç Çeyrek Asırlık Çınar", *Yeni Türkiye*, Medya Özel Sayısı, S. 12, Kasım-Aralık, 1996, s. 1121.

²¹ Ajans 1 Mart 1925'te Anonim Şirket haline gelmiş, Tevfik Rüştü (Aras) 4 Mart 1925'te Hariciye Vekili (Dışişleri Bakanı) olarak atanmıştır.

²² "Meclis-i İdare azasından herbirininin şirketin elli hisse senedine malik olması lazım gelir. Senedat-ı mezbure (anılan senetler) şirketin sandığına tevdi olunacak ve azanın müddet-i memuriyetleri zarfında satılmayacaktır. Bunların üzerine fûruhta (satışta) caiz olmadığını mübeyyiz (gösteren) bir damga vurulacaktır."

Ajans çalışanlarından oluşan diğer hissedarlardan 14'ünün hisseleri karşılığında oy hakkı bulunurken 18'i, hisseleri 10'un altında olduğu için (5'er hisse) tüzüğün 20. maddesinin birinci fıkrasına göre, genel kurullarda oy kullanamamaktadırlar.²³

Böylece kurucu ortaklardan yönetim kurulu üyesi olan 7 kişinin toplam hisse sayısı 525, yönetim kurulu üyesi olmayan 4 kişinin hisse sayısı 125 tir. Tüzüğün 20. maddesinin 2. fıkrasına göre²⁴ kurucu 11 ortağın genel kuruldaki oy sayısı 650 hisseye karşılık toplam 65 iken en büyük hissedar olan Tevfik Rüştü Bey'in oy hakkı 1000 hisseye karşılık 10'dur. Dolayısıyla kurucu ortaklar genel kurulda çoğunluğu elinde bulundurmaktadırlar. Hisselerin temsil gücü ileriki dönemlerde büyük tartışmalara sebep olacak, sonunda yasa paralelinde düzenleme ile her hisse senedine bir oy hakkı tanınacaktır.

4. Çalışanların Ortaklığı

Yukarıda zikredildiği gibi Anadolu Ajansının şirketleşmesi sırasında çalışanların ortaklığı sözkonusudur. Tüzüğün beşinci maddesinde “*Hisse senetlerinin nısfı (yarısı) ajansta fiilen çalışanlara verilmiştir.*” denilmektedir.

Bu madde, o dönemde olduğu gibi bugün bile çok ileri bir hüküm getirmekte, çalışanları yönetimde söz sahibi kılmaktadır. Kurucu ortaklar da diğer personel gibi değerlendirilmiştir. Hissedarların oy gücünün yüzde 10'u aşamayacağı hükmü de büyük ortak veya diğer ortakların genel kurulda tek belirleyici olmasının önüne geçmiştir. Ancak çalışanların ortaklığı, ilk şirketleşme sırasındaki personelle sınırlı kalmış, hisseler daha sonraki çalışanlara aktarılmamıştır. Bir başka deyişle şirketin kurulmasından sonra ajansta çalışmaya başlayan personelin hisse sahibi olması, ya da ortaklığı sözkonusu değildir. Hissedar olan ilk çalışanların vefatlarından sonra çok az hisse mirasçılara aktarılmış, bir kısmı el değiştirmiş fakat hisselerin büyük bölümü devralınmadığı, ya da mirasçıları tarafından ibraz edilmediği için kayıp hisse durumuna gelmiştir. Varislerin şirket hisselerini devralarak ortaklıklarını devam ettirmemelerinde veya bir başkasına aktarmamalarında, hisse senetlerinin manevi değerinin ötesinde maddi bir getirisininin

(Anadolu Ajansı Türk Anonim Şirketi Ana Sözleşmesi ve Kurulardan İtibaren Anadolu Ajansı, Ankara, 1987, s.51)

23 “*Heyet-i Umumiye, Vekâleten veya asaleten laakal (en az) on hisseye malik olan hissedarandan (pay sahiplerinden) mürekkep olacak (oluşacaktır).*” (a.g.e., s.56.)

24 “*Heyet-i Umumiyede gerek asaleten ve gerekse Vekâleten hazır bulunan hissedaranın (paydaşların) her on hisse için bir reyî olacak ve şu kadar ki, her bir hissedarın ondan ziyade reyî olamayacaktır.*” (a.g.e., s.56.)

olmamasının yanısıra ilk tüzüğün 6. maddesinin getirdiği tescil sorununun da etkisi vardır.²⁵

Hisselerin temsil gücünün yüzde 10'u aşamayacağı hükmü 1978 yılında olaylı bir genel kurul toplantısında değiştirilmek istenmiş, ancak Genel Kurulda alınan bu yöndeki karar tescil işlemleri yapılmadığı için uygulanamamıştır. Tartışmaları TBMM'ye de yansıyan bu değişiklik girişimi ve yaşanan tartışmalar, aşağıda daha ayrıntılı anlatılacaktır. Tüzüğün hisselerin genel kuruldaki oy gücü ile ilgili düzenleme ancak 1986 yılında tüzüğün değiştirilmesi ile mümkün olabilecektir.

5. Toplam Hissenin Yarısının Önce Partiye Sonra Maliyeye Devri

Şirket kurulduğunda hisselerin yarısına sahip olan dönemin Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü (Aras)'ın kurucu olarak görev almadığını belirtmiştik. 1000 hisseye sahip olmasına rağmen, tüzüğe göre genel kurulda ancak 100 hisse sahibi kadar (10 oy) temsil hakkı bulunan Tevfik Rüştü Bey'in durumu dikkat çekmektedir.

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal'in, ajansın şirketleşmesi ile ilgili çalışmaları yürütmekle görevlendirdiği Tevfik Rüştü Bey, Anadolu Ajansı Türk Anonim Şirketi'nin kurulmasından birkaç gün sonra Dışişleri Bakanlığı gibi iş yükü ağır bir göreve atanmıştır. Tevfik Rüştü Bey, bu yüzden Anadolu Ajansı'nda görev almamış olabilir. Ancak Gazi Mustafa Kemal'in güvendiği isimlerden biri olan Tevfik Rüştü Bey'in aktif görevi olmamakla birlikte perde arkasında ajans üzerinde önemli rolü olduğu görülmektedir. Nitekim şirket olana kadar ajansın da bir müdürlüğü halinde faaliyet gösterdiği, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi, İcra Vekilleri Heyeti Başkanlığına (Başbakanlığa) bağlı bir kurum olarak teşkil edilmişken, 25 Aralık 1920 tarih ve 79 sayılı Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesinin Hariciye Vekâletine Rabtına Dair Kanun'la Hariciye Vekâletine (Dışişleri Bakanlığı) bağlanması dikkat çekicidir.

Öteyandan Tevfik Rüştü Bey, üzerindeki hisselerin asıl sahibinin Cumhuriyet Halk Fırkası olduğunu ifade etmektedir. Şirket kuruluşundan yaklaşık 5 yıl sonra bu hisseleri aslı sahibine devretmek isteyen Tevfik Rüştü Bey, 30 Aralık 1930 tarihli bir dilekçeyle²⁶ üzerindeki hisselerin tamamının Cumhuriyet Halk Fırkası Katibi Umumiliği'ne (Genel Sekreterliği'ne) aktarılması için AA İdare Heyetine başvurmuştur.

²⁵ “(Şirketin) hisse senedatının devir ve ferağı Meclis-i İdare kararıyla icra olunur. Hisse senetleri şirket nazarında kabul-i inkisam (bölünebilir) değildir ve şirket bir hisse için bir sahip tanır. Bir hissedarın varis veya dayinleri(alacakları) Hiçbir vesile ile şirketin emval ve emlakinin taht-ı hacze vaz'ını (haciz altına alınmasını) isteyemez ve şirketin umur-u idaresine müdahale edemezler ve isti'fayi hukuk (hak aramak) için şirketin muhasebe defatiri (defterleri) ile Heyet-i Umumiyenin kararlarını kabule mecburdurlar.”(a.g.e., 49)

²⁶ Anadolu Ajansı Yönetim Kurulu Defteri, No:3

Tevfik Rüştü Bey'in bu talebi, 1 Ocak 1931'de yönetim kurulu tarafından kabul edilmişse de Cumhuriyet Halk Fırkasının 10 Ocak 1931 tarihli yazısı üzerine Anadolu Ajansı yönetimine yaptığı hisse devrine ilişkin başvurusundaki kurumu değiştiren Tevfik Rüştü Bey, bu kez 15 Ocak 1931 tarih ve 215 sayılı dilekçe ile adına kayıtlı hisselerin Maliye Vekâletine devrini istemiştir.²⁷

Bu dilekçe yönetim kurulunun 1 Şubat 1931 tarihli toplantısında ele alınarak kabul edilmiş ve bir ay önce Cumhuriyet Halk Fırkasına devri kararlaştırılan Tevfik Rüştü Bey'e ait 1000 hissenin Maliye Vekâletine aktarılmasına ve durumun Maliye Vekâletine bildirilmesine karar verilmiştir. Böylece Ajansı Türk Anonim Şirketi hisselerinin yarısı devlete geçmiştir.

Üzerinde 5 hisse bulunan Ajans çalışanlarından İskender Ferit'in 1951 yılında bilâ varis vefatı üzerine Maliye Bakanlığı, 18 Haziran 1951 tarih ve 52109-3/21368 sayılı yazı ile Ajans yönetiminden 501-505 sayılı beş hissenin Maliye'ye devrini ve gerekli işlemlerin yapılmasını talep etmiştir. Bu durumda Maliye hisseleri 1005'e çıkmakta, özel hisseler de 955'e düşmektedir. Böyle bir gelişme başlangıçta öngörülen yapıya ters düşecek ve ajansı yeniden devlet ağırlıklı bir duruma getirecektir. Devlet ağırlıklı bir görüntü verilmek istenmediği için, Maliye'nin üzerinde bulunan hisselerden 50'si Hulusi Timur'a satılmıştır. Maliye Bakanlığı, 1 Ağustos 1951'te ajans yönetimine yeni bir yazı göndermiştir. 52109-3/26561 sayılı yazı ile 701-750 sayılı elli hissenin satışına ilişkin gerekli işlemlerin yapılması istenmiştir. Aynı yazı ile eski Hariciye Vekili Dr. Tevfik Rüştü Aras'ın üzerindeki hisselerin tescili yeniden ajans yönetiminden talep edilmiştir.

Bunun üzerine Anadolu Ajansı İdare Kurulu 9 Ağustos 1951 tarih ve 62 sayılı kararı ile Maliye Bakanlığı'nın talep ettiği devir, ferağ ve tescil işlemlerini gerçekleştirmiştir.

Hulusi Timur, daha sonra üzerindeki hisseleri 22 Aralık 1952 tarihli ve 85 sayılı İdare Kurulu Kararı ile ajansta bir dönem Genel Müdürlük görevini tedviren yürüten Bahadır Dülger'e devretmiştir. Bahadır Dülger'in vefatından sonra bu hisseler önce eşi Fatma Aliye Dülger'e, onun da vefatının ardından oğlu Mehmet Dülger'i aktarılmıştır.

B. ANADOLU AJANSI ÜZERİNDE DEVLET ETKİSİ

1. Sermayedeki Kamu Payından Kaynaklanan Etki

Başlangıçta tamamı özel hisselerden oluşan bir şirket halinde kurulan Anadolu Ajansı Türk Anonim Şirketi'nde Tevfik Rüştü Bey'in (Aras) hisselerini Maliye'ye devretmesi ile kamu ortaklığı oluşmuştur. Kamu payının, toplam hisselerin yarısına tekabül etmesi ile Anadolu Ajansı yarı

²⁷ a.g.k.

resmi bir nitelik kazanmıştır. 1930'lu yıllardaki bu durum, bugün bile AA'nın “devlet ajansı” ya da “yarı resmi ajans” şeklinde anılmasına sebep olmuştur.

Bu devir işlemi ile dönemin Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey'in Anadolu Ajansı üzerindeki, kendi ifadesi ile Cumhuriyet Halk Fırkası adına taşıdığı hisselerden kaynaklanan görünmeyen gücü, Maliye Bakanlığına aktarılmış olmaktadır.

Böylece Anadolu Ajansı, hazinenin hissedarlığı sebebiyle ilgili yasal düzenlemelerde tanımlanan biçimiyle bir devlet iştirakidir. Büyük ortak olmakla birlikte hazineye ait hisseler pay dağılımı itibarıyla yüzde 50'nin altında olduğu için ajans, bir İktisadi Devlet Teşekkülü, Kamu İktisadi Kuruluşu ya da genel ifadeyle Kamu İktisadi Teşebbüsü olarak nitelendirilemez. Bir başka deyişle Anadolu Ajansı bir devlet ajansı değil, devlet iştiraki olan bir kuruluştur.²⁸

12 Mart 1964 tarih ve 440 sayılı İktisadi Devlet Teşekkülleriyle Müesseseleri ve İştirakler Hakkında Kanun, kamu paylarının yüzde 15'i aştığı şirketlerde Maliye Bakanlığının bir temsilci atamasını öngörüyorsa da yürürlüğe girdiği tarihte mevcut ortaklıkların kanun ve ana sözleşmelerindeki hükümlerin saklı tutulması²⁹ ile Anadolu Ajansı Türk Anonim Şirketi için bu hüküm uygulanmamıştır.³⁰

1984 yılında çıkarılan 233 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin (KHK) 27. maddesi de devlet iştiraki olan bir anonim şirkette kamu

²⁸ 440 sayılı yasanın 1. maddesinin 2. fıkrası şöyledir:

“Devlet ve teşekkül iştirakleri, Devlet ve iktisadi Devlet Teşekküllerinin sermayelerinin yarısına veya daha azına sahip buldukları, özel hukuk hükümlerine göre kurulan ortaklıklardaki hisselerdir.”

“Devlet iştiraki” terimi, 233 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüsleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin “Tanımlar ve Kısaltmalar” başlıklı 2. maddesinin 6. bendinde şöyle tanımlanmaktadır:

İştirak; iktisadi devlet teşekküllerinin veya kamu iktisadi kuruluşlarının veya bağlı ortaklıklarının, sermayelerinin en az yüzde onbeşine, en çok yüzde ellisine sahip buldukları anonim şirketlerdir.”

²⁹ 440 sayılı kanunun Devlet iştiraklerinin yönetimi başlıklı 26. maddesinin 1. fıkrası şöyledir:

“Devlet hissesinin % 15 ten fazla olduğu ortaklıkların yönetim kurullarında Maliye Bakanlığını temsilen bir üye bulundurulabilir. Bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihte mevcut ortaklıkların kanun ve anasözleşmelerindeki hükümler saklıdır.”

³⁰ Hikmet Sami Türk, “Anadolu Ajansı Sorunu ve Çözüm Yolları”, *A.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1977, C. 34, S. 1-4, s.64

hissenin en az yüzde 15 olmasını düzenlerken, 28. madde ile de yüzde 15 oranındaki her hisse için yönetim kurulunda en az bir üyenin bulunması öngörülmektedir. 440 sayılı kanundaki istisnai hüküm KHK'de bulunmamaktadır. Anadolu Ajansı'nın özellikle son yıllardaki genel kurullarında bütün yönetim kurulu üyeleri Maliye Bakanlığı (daha sonra Hazine Müsteşarlığı) temsilcisinin önerisi ile seçilmekte ve yönetim kurulu üyelikleri devam ettiği sürece üzerlerinde kalmak kaydıyla Hazine Müsteşarlığı tarafından adlarına itibari hisse devri yapılmaktadır. Dolayısıyla yönetim kurulu üyeleri Anadolu Ajansı TAŞ bünyesinde kamu temsilcisi durumundadır. Böylece KHK'de öngörülen temsil yükümlülüğü de yerine getirilmiş olmaktadır.

Anadolu Ajansı'nın 1925'de Matbuat Umum Müdürlüğü'nden ayrılıp özel hukuk hükümlerine tabi bir anonim şirket halini almasından, bir başka deyişle kamu kurumu bünyesinden çıkarılıp özel bir tüzel kişilik haline getirilmesinden sonra da devlet ile ilişkisi kesilmemiştir.

2.Bütçe'den Sağlanan Destekten Kaynaklanan Etki

a- Şirketleşmenin TBMM'deki Yansımaları

Bir anonim şirket haline gelmesine rağmen Anadolu Ajansı'ndaki devlet etkisinin en somut göstergesi, bütçeden aldığı destektir. Ajansın kurumsal yapısı tarihsel süreç içinde incelendiğinde, devletle irtibatının devam ettirildiği görülecektir. Çeşitli yollarla, yasaya veya kararnamelere dayalı olarak Meclis iradesi ile sağlanan bu destek halen devam etmektedir.

Ajansın şirketleşmesi ile ilgili karar da Meclis iradesi tarafından verilmiştir. Ajansın ayrı bir statüye kavuşturulması 1924 yılı bütçe müzakereleri sırasında öngörülmüştür. Konu Meclis'in 22 Mart 1340 (1924) günü birleşiminde ele alınmıştır. Muvazenei Maliye Encümeni (Bütçe Komisyonu) raporunda şu ifadeler yer almaktadır:

“Millî ajansın doğrudan doğruya Devlet bütçesiyle ve Devlet tarafından azil ve nasbedilen memurlarla idare olunmasında matlup ve mültezem fevaidi istihsal (istenen ve beklenen yararın sağlanması) şöyle dursun bilâkis her hangi bir memurun küçük bir ihtiyatsızlığı veya bir hâdisenin bidayette iyice keşfedilememiş bulunması neticesi olarak Hükümeti zaman zaman müşkül mevkilere düşürmek tehlikesi görüldü. Çünkü bugünkü şekliyle Millî Ajansı bir ihbarat ve istihbarat şebekesi olmaktan ziyade Hükümetin arzu ve iradelerini söyleyen ve Hükümeti mânen ve siyaseten taahhüt altına alan bir ağızdır. Onun için encümeninin Ajans ve İstihbarat Müdüriyetini teşebbüsata hususiyeye devir ve terki münasip görmüş ve nimresmî (yarı resmî) bir mahiyeti iktisabedecek olan bu

müessesenin hayatını temin için de Matbuat Bütçesinde müesseseyi bugün idare eden zatın da kâfi bulduğu ellibin liralık bir tahsisat kabul etmiştir. Ve binnetice İstihbarat ve Ajans Müdüriyeti ile memurlarının ve taşra şubelerinin tayyî (çıkarılması) ve Devlet bütçesinden ihracı faydalı ve zaruri görülmüştür.”³¹

Raporda ajansın bir devlet kuruluşu halinde kalmasının sakıncalarına değinilirken, bir yandan bireysel hataların hükümeti zor duruma düşürebileceği ifade edilmekte, bir yandan da devletle doğrudan irtibatlı iken ajansın tarafsız kalamayacağına dikkat çekilmektedir. Çözüm olarak da ajansın yarı resmi bir yapıya kavuşturulması önerilmektedir.

Bu öneri yaklaşık bir yıl sonra hayata geçirilecektir. Bütçe Komisyonunun önerisi istikametinde bir düzenleme 1925 yılı bütçe kanununa konulmuştur. Kanunun TBMM'deki görüşmelerinden önce 21 Ocak 1925 günü yapılan 38. birleşimde söz alan Trabzon Mebusu Muhtar Bey (Ahmet Muhtar Çilli) ajansın çalışmalarına ilişkin eleştirilerde bulunmuş, ajansa verilen ödeneğe karşı çıkarken, harcamaların usule uygun yapılmadığını ileri sürmüştür. Karesi (Balıkesir) Mebusu Vehbi Bey (Mehmet Vehbi Bolak) ve Gümüşhane Mebusu Zeki Bey (Ahmet Zeki Kadirbeyoğlu) da eleştirilere katılmıştır.³²

Eleştirileri cevaplayan dönemin Maarif Vekili Şükrü Bey (Saraçoğlu) bir önceki yıl yapılan ajansla ilgili görüşmeleri hatırlatmıştır.

“Ben ve birkaç arkadaşımız; öteden beri bu müessesenin doğrudan doğruya hükümete merbut bir idare şeklinde değil; bilâkis tahsisatını fasıllarını mümkün olduğu kadar taksir ederek (kısaltarak), tevhit ederek (birleştirerek) nimresmî bir müessese şeklinde, bizden sübvansiyon alır bir müessese şeklinde idaresini iddia ve onu müdafaa etmiştik”³³ diyen Saraçoğlu, bu sözleriyle ajansın doğrudan devlete bağlı değil, fakat devlet tarafından desteklenen yarı resmi bir kuruluş haline getirilmesinin planlandığını vurgulamaktadır. Bu yeni yapılanma da bir şirket şeklinde olacaktır.

Yapılan eleştirilerine rağmen milletvekilleri, ajansın gerekliliği ve faaliyetlerinin tüm yurda yayılması konusunda görüş birliği içindedir.

Ajansın şirketleşmesi konusu bu görüşmeden bir hafta sonra 31 Ocak 1925 günü yapılan 43. birleşimde Meclis gündemine gelmiştir.

31 TBMM Zabıt Ceridesi, C.VII/1, s.923.

32 TBMM Zabıt Ceridesi, C.XII s.216- 219.

33 a.g.e., s.218.

b- Bütçeden Kaynak Sağlanması

Anadolu Ajansı'nın kuruluşu ile ilgili düzenlemenin de yer aldığı 1341 Senesi Muvazene-i Umumiye Kanunu (1925 Yılı Bütçe Kanunu)'na konulan "Ajansın bir müessesesi hususiye tarafından idare ettirilmesine ve bunun için senevi tediye miktarı 150 000 lirayı tecavüz etmemek üzere on seneye kadar taahhüt icrasına Hariciye Vekili mezdur."34 şeklindeki hükümle Anadolu Ajansı'nın bir yandan yeni bir yapıya kavuşturulması öngörülürken diğer taraftan, faaliyetlerini yürütebilmesi için 150.000 lirayı geçmemek üzere devlet bütçesinden ödenek tahsis edilmekle, bu konuda Hariciye Vekâletine yetki verilmektedir.

Konu, kanun gerekçesinde şöyle belirtilmektedir:

*"Ajansın bir müessesesi hususiye tarafından idaresindeki lüzum ve menafi (yarar) geçen seneki matbuat ve istihbarat bütçesi esbabı mucibesinde (gerekçesinde) tafsilten arz edilmiş ve bütçeye bu maksadı teminen vaz olunan tahsisat (konulan ödenek) Heyeti Celilece (yüce kurul tarafından) kabul buyurulmuştu. 1341 Matbuat ve İstihbarat Bütçesinin hini tetkikinde (incelenmesi sırasında) Encümenimiz Ajans sureti idaresinin Meclisi Âlice karini tasvip olan noktai nazara (Yüce Meclisce benimsenen yaklaşıma) tamamiyle muvafik (uygun) bir surette cereyan edemediğini müşahade eylediğinden bu sene Muvazenei Umumiye Kanununa işbu maddenin derc (konulması) ve ilâvesini lüzumlu telâkki etmiştir."*35

Bütçe Komisyonu raporunda da ajansın faaliyetine "Hükümet teşkilâtından" ilişkisini keserek devletten sağlanacak parasal destekle özel bir kurum tarafından devam etmesinin uygun bulunduğu belirtilmektedir.36

Raporda, ülkemizle ilgili haberlerin zamanında dünya gündemine girebilmesini sağlamak için Moskova, Berlin, Paris, Cenevre gibi kentlerde ve Balkanlarda birer muhabir bulundurmanın ve İstanbul, Ankara gibi merkezlerin telsiz ve telgraf cihazlarıyla donatılmasının kaçınılmaz olduğu vurgulanmış, ajansın daha hızlı habercilik yapabilecek bir yapıya kavuşması için bir şirket kurulacağı, bu şirketin gerçekleşmesine kadar da eski yönetim biçimiyle devam edeceği ifade edilmiştir.

1925 yılı bütçe kanunu ile Anadolu Ajansı'na telgraf ücreti olarak 400 bin lira tahsis edilmiştir. Bu tahsisat, hükümetçe 500 bin lira olarak öngörülmüşken Meclis Genel Kurulu'nda komisyon tarafından önerilen şekliyle 400 bin liraya düşürülerek kabul edilmiştir.

34 TBMM Zabıt Ceridesi C. XIII, s.31.

35 a.g.e, s.26.

36 a.g.e.,s.258.

1926 yılı bütçe kanununda da “Ajans tahsisatı” olarak Matbuat Müdüriyeti Umumiyesi bütçesine 500 bin lira konulmuştur. Balıkesir Mebusu Vehbi Bey ve Zonguldak Mebusu Tunalı Hilmi Bey'in ajansın haber dili ile ilgili eleştirilerini Hariciye Vekili Tevfik Rüştü (Aras) Bey cevaplamıştır. Ajansın değerli kalem ustaları tarafından yönetildiğini ifade eden Tevfik Rüştü Bey, ajansın devletin resmi kurumları arasında olmadığını belirterek yeni durumu, “*Bir şirkettir. Hükümet onunla münasebatta bulunmaktadır. Fakat devletin müessesatı resmiyesinden değildir.*” şeklinde tanımlamıştır.³⁷

Anadolu Ajansı için, 1927 yılı bütçesine Matbuat Müdüriyeti Umumiyesi bütçesine 150 bin lirası ödenek, 281 bin 155 lirası telgraf ücreti olmak üzere toplam 431 bin 155 lira³⁸ 1928 yılı bütçesine de 150 bin lirası ödenek ve 240 bin lirası telgraf ücreti olmak üzere toplam 390 bin lira³⁹ konulmuş, ayrıca 8 Aralık 1928'de telgraf ücreti için 12 bin lira ek ödenek tahsis edilmiştir.⁴⁰

1925 yılında öngörülen 10 yıllık süre için sağlanan devlet desteği, bu süre sonunda da devam edecektir. Anadolu Ajansı ile ilgili ödenek 1 Aralık 1934 tarih ve 2594 sayılı Kanun ile 150 bin lirayı geçmemek üzere bir on yıl daha uzatılmıştır. Kanunla Hariciye Vekâleti ve Anadolu Ajansı arasında 1 Mart 1935 tarihinden geçerli olmak üzere bir sözleşme yapılması öngörülürken, kanunun uygulanması sorumluluğu Hariciye ve Maliye Vekâletlerine verilmiştir.⁴¹

22.5.1940 tarih ve 3837 sayılı “*BaşVekâlete Bağlı Matbuat Umum Müdürlüğü Teşkiline ve Vazifelerine Dair Kanun*”da Anadolu Ajansı ile sözleşme yapacak kurum Hariciye Vekâleti yerine Matbuat Umum Müdürlüğü olarak değiştirilmiştir. Kanunun geçici maddesi ile 2564 sayılı kanunla Hariciye Vekâletine verilen haklar ve yükümlülükler Matbuat Umum Müdürlüğüne devredilmiştir.⁴²

İki yıl sonra 3837 sayılı Kanuna ek olarak çıkarılan 17 Haziran 1942 tarih ve 4266 sayılı kanun, Anadolu Ajansı ile ilgili yeni bir düzenleme getirmiştir.⁴³ Yeni kanun, Matbuat Umum Müdürlüğü'ne Anadolu Ajansı'nın

37 *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre II, C.XXV, s.167,168.

38 *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre II, C.XXXI, s.72

39 *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre III, C. III, s. 199.

40 *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre III, C. IV, s. 6.

41 *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre IV, C. XXV, s.33, *Resmi Gazete*, 6 Kanunisanı (Ocak) 1934, S.2837.

42 *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre VI, C.XI, s.187, *Resmi Gazete*, 28.5.1940, S. 4520

43 *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre VI, C.XXVI, s. 203,204., *Resmi Gazete*, 23.6.1942, S. 5139.

yayın ve istihbarat işlerini, bütçe ve kadrosu ile uygulamasını denetleme yetkisi vermektedir. Kanuna göre Matbuat Umum Müdürlüğü, ödenecek miktarı her yıl kendi bütçesinin Anadolu Ajansı bölümüne konulan ödeneği geçmemek üzere, en çok beş yıllık sözleşme yapmağa yetkilidir. Bu sözleşmede ajans genel müdürü ve yönetim kurulu üyelerinin tayin tarzlarının da tespit edileceği kanunda belirtilmiştir. Aşağıda da üzerinde durulacağı gibi bu düzenlemede mali denetiminin yanı sıra yayın denetiminin de getirilmiş olması dikkat çekicidir.

Matbuat Umum Müdürlüğü'nün adını Basın Yayın Umum Müdürlüğü olarak değiştiren 16 Ağustos 1943 tarih ve 4475 sayılı kanunun 36. maddesi ile ajansa yapılacak devlet katkısını düzenleyen 4266 sayılı kanunun birinci maddesinin son fıkrasına eklenen “Umum Müdürlük Anadolu Ajansı nezdinde daimi bir murakıp bulundurur” cümlesi ile denetimi yapacak kişi belirlenerek, Basın Yayın Umum Müdürlüğü'ne verilen ajansı denetleme görevi somutlaştırılmıştır.

Basın Yayın Umum Müdürlüğü'nün adını “Basın Yayın Genel Müdürlüğü” olarak değiştiren 24 Mayıs 1949 tarih ve 5392 sayılı kanunun 29. maddesinde Anadolu Ajansı ile ilgili hükümler öz olarak korunurken, önceki yasada yer alan ifadeler, dil bakımından biraz daha sadeleştirilerek şu şekli almıştır:

“Genel Müdürlük, Anadolu Ajansının yayın ve haber alıp verme işlerini, bütçesini, kadrosunu ve bunların uygulanışını denetlemek ve ödenecek miktarı her yıl kendi bütçesinin Anadolu Ajansı bölümündeki ödeneği aşmamak üzere Anadolu Ajansı ile bir sözleşme yapmaya yetkilidir. Bu sözleşmede, Anadolu Ajansının Genel Müdürü ile İdare Meclisi üyelerinin tayin tarzları da belirtilir. Genel Müdürlük, Anadolu Ajansı nezdinde bir denetçi bulundurur.”

Demokrat Parti iktidarı döneminde de aynı hükümler yürürlükte kalmıştır.

Anadolu Ajansı haberleri üzerinde Basın Yayın Genel Müdürlüğüne denetim yetkisi tanıyan hükümler 1963 yılında kaldırılmış, Anadolu Ajansı'na devlet katkısı sağlayan düzenleme, yeni kurulan Turizm ve Tanıtma Bakanlığı çerçevesinde ele alınmıştır. 2 Temmuz 1963 tarih ve 265 sayılı Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Kanunu'nun “Anadolu Ajansı ile Sözleşme” başlıklı 33. maddesi şöyledir:

“Bakanlık, Anadolu Ajansının bütçesini, kadrosunu ve bunların uygulanmasını denetlemeye ve ödenecek miktar, her yıl kendi bütçesinin Anadolu Ajansı bölümündeki ödeneği aşmamak üzere, Anadolu Ajansı ile en çok beş yıllık sözleşme yapmaya yetkilidir. Bu sözleşmede, Anadolu Ajansı

yöneticilerinin atanma yolları da belirtilir. Bakanlık, Anadolu Ajansında bir denetçi bulundurur.”⁴⁴

Yeni düzenleme ile ajansa ilgili denetim “bütçe ve kadro” boyutunda sınırlandırılırken, “yayın ve haber alma işleri” üzerindeki denetim kaldırılmıştır.

Böylece 2. Dünya Savaşı şartlarında konan ve ajansın tarafsız haberciliğini kısıtlayan düzenlemenin ajansın tarafsızlığını güvenceye alan 1961 Anayasası'ndaki hükümle çelişmesi de ortadan kaldırılmıştır.

265 sayılı kanununun 33. maddesinde belirtilen ajans yöneticilerinin atanma yollarının belirlenmesine ilişkin fıkradaki “ajans yöneticileri” ifadesi ile daha önceki yasal düzenlemelerde olduğu gibi ajans genel müdürü ve yönetim kurulu üyelerinin atanmasının kastedildiğini anlamak yanlış olmayacaktır.

Daha sonra ajansla sözleşme yapacak kurum yeniden Basın Yayın Genel Müdürlüğü olmuştur. Bu durum, kurumun Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü'ne dönüşmesinden sonra da devam etmiştir. 8 Haziran 1984 yılında çıkarılan ve bu makalenin hazırlandığı dönemde yürürlükte olan 231 sayılı Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü'nün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin 24. maddesi şöyledir:

“Genel Müdürlük her yıl, kendi bütçesinin Anadolu Ajansı bölümündeki ödeneği aşmamak üzere, Anadolu Ajansı ile en çok 5 yıllık sözleşme yapmağa ve Başbakan veya görevlendireceği Bakan adına Anadolu Ajansının bütçesini, kadrosunu ve bunların uygulanmasını denetlemeye yetkilidir.

Bu amaçla, Anadolu Ajansı'nda bir denetçi görevlendirilir.

Yapılacak sözleşmede, Anadolu Ajansı yöneticilerinin atanma yolları da belirtilir.”⁴⁵

Hikmet Sami Türk, ajans yöneticilerinin atanmaları ile ilgili düzenlemenin siyasal iktidarların tutumuna göre farklı uygulamalara elverişli olduğunu ifade ederek şu görüşü savunmaktadır:

“Bu düzenlemenin siyasal iktidara verdiği olanak, Anadolu Ajansı T.A.Ş. yönetiminde Anayasamızın 121. maddesindeki tarafsızlık ilkesinin

44 *Resmi Gazete*, 12 Temmuz 1963, S.11452.

45 *Anadolu Ajansı Türk Anonim Şirketi Ana Sözleşmesi ve Kuruluştan İtibaren Anadolu Ajansı Türk Anonim Şirketi ile İlgili Yasal Düzenlemeler*, s.95-106.

gerçekleşmesini sağlayıcı bir denge ögesi olarak değerlendirilebileceği gibi; tarafsızlık ilkesinden saptırıcı bir malî baskı veya kayırma aracı olarak da kullanılabilir.”⁴⁶

Yukarıda değindiğimiz gibi Anadolu Ajansı'na devlet desteği sağlanması, dolaylı biçimde Anayasa'da da yerini almıştır. 1961 Anayasasının 121. maddesinin son fıkrası şöyledir:

“Devlet tarafından kurulan veya Devletten malî yardım alan haber ajanslarının tarafsızlığı esastır.”

Bu yaklaşım, 1982 Anayasasında da korunmuştur. Anayasa'nın 133. maddesinin son fıkrasında⁴⁷ zikredilen “kamu tüzel kişilerinden yardım gören haber ajansları” ifade, daha genel bir tanımlama olmakla birlikte asıl kastedilen Anadolu Ajansı'dır. Anayasa, Anadolu Ajansı'nın özerkliği ve tarafsızlığını güvence altına almıştır.

Anadolu Ajansı'na bütçeden sağlanan destek, her ne kadar bir başka kamu kurumu aracılığı ile (Halen Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü) olsa da bütçede ödeneğin Anadolu Ajansı'na tahsis edildiği açıkça belirtilmektedir. Anadolu Ajansı bu ödeneği, aracı kurumla imzalanan sözleşme çerçevesinde her ay Maliye'den talep etmektedir. Genellikle tahsis edilen ödenek, personel giderlerini karşılayacak miktarda olmaktadır. Tasarruf tedbirleri ile bu ödenek zaman zaman kısıtlanmaktaysa da yıl sonunda yine devlet bütçesinden sağlanan ek ödenek ile açıklar kapatılmaktadır.

Anadolu Ajansı'na devlet desteği sağlayan bu yasal düzenlemelerin yanı sıra çeşitli zamanlarda ajansa bazı ayrıcalıklar getiren özel yasalar da çıkarılmıştır.

C- ANADOLU AJANSI İLE İLGİLİ ÖZEL KANUNLAR

1. Telgraf Ücretleri ile İlgili Kanun

Anadolu Ajansı'nın kurulduğu dönemde haberler telgrafla iletiliyordu. Telgraf ücretleri de devlet bütçesinden sağlanan destekle karşılanmaktaydı. Bu durum, hemen her bütçe müzakeresi sırasında Meclis'te eleştirilere sebep olmuştur. Bu tür tartışmalara son vermek amacıyla özel bir yasa çıkarılmıştır. 17 Mayıs 1928'de kabul edilen 1265 sayılı “Anadolu Ajansı Şirketi Tarafından Çekilecek Dahili Telgrafnamelerin Ücretleri Hakkında Kanun” ile sorun kökten çözümlenmeye çalışılmıştır.

⁴⁶ Türk, *a.g.m.*, s. 79,

⁴⁷ Anayasasının 133. maddesinin son fıkrası:

“Devletçe kamu tüzelkişiliği olarak kurulan tek radyo ve televizyon kurumu ile kamu tüzelkişilerinden yardım gören haber ajanslarının özerkliği ve yayınlarının tarafsızlığı esastır.”

Yürürlükten kaldırılmamakla birlikte bu kanun Anadolu Ajansı'nın haberlerini uydudan iletmediği günümüzde özellikle PTT'nin özelleştirilmesinden sonra işlevsiz hale gelmiştir.⁴⁸

2. Sermayenin Aynı Kalması İçin Çıkarılan Özel Kanun

Anadolu Ajansı'nın kuruluşunda 20.000 lira olarak öngörülen sermaye 1956 yılında yasalaşan Ticaret Kanununda öngörülen miktarın altında kalmış, ana sözleşmelerin yeni yasaya uyum sağlaması için tanınan süre içinde Anadolu Ajansı tüzüğünde bir değişiklik yapılamamıştır. Herhangi bir başka ticari şirket olsa şirketin kapanmasına kadar varacak yaptırımlar uygulanabilirken Anadolu Ajansı için farklı bir yöntem geliştirilmiş ve özel bir yasa çıkarılarak Ajansın kuruluşunda belirlenen sermaye miktarı korunmuştur.

1 Temmuz 1960'ta çıkarılan 7 sayılı kanun ile Anadolu Ajansı Türk Anonim Şirketi, Türk Ticaret Kanununun anonim şirketlere ait intibak hükümleriyle, şirketlerin sermaye miktarının 50 bin TL'den az olamayacağına ilişkin 272. maddesinden istisna edilmiştir.⁴⁹ Halen yürürlükte olan bu özel kanun ile Anadolu Ajansı'nın sermayesi 20 bin lira olarak kalmıştır.

3. Ajans'taki Devlet Etkisini Tescilleyen Kanun

Bu dönemde çıkarılan 12 Ağustos 1960 tarihli 57 sayılı kanun⁵⁰ ise Anadolu Ajansı'nın mallarının devlet malı sayılacağını hükme bağlarken, "Bu mallar aleyhine cürüm işleyenler hakkında umumi hükümler dairesinde kovuşturma" yapılacağını da eklemiştir. Kanuna eklenen geçici madde ile kanunun yayınlandığı tarihten önce ajans malları aleyhine işlenmiş suçlarda da bu kanun hükümlerinin uygulanacağı belirtilerek kanun geriye yürütülmüştür.

Kanunun ikinci maddesi ile Anadolu Ajansı personeli "Türk Ceza Kanunu'nun tatbikatında" memur sayılmıştır. Üçüncü maddede ise "Anadolu Ajansında İdare Meclisi üyeliklerine ve diğer vazifelere tayin edilecek memurlar hakkında 788 sayılı kanunun 8. maddesi hükümleri uygulanır." denilerek devlet memur kanununa atıfta bulunulmuştur. 57 sayılı kanun halen yürürlükte olmakla birlikte kanunun 3. maddesi, atıfta bulunulan kanunun yürürlükten kalkması ile işlevsiz kalmıştır.

48 *a.g.e.*, s.153.

49 *Resmi Gazete*, 6 Temmuz 1960, S. 10544.

50 *Resmi Gazete*, 19 Ağustos 1960, S. 10582.

4. Bir Dönem Gümrük İstisnası Sağlayan Kanun

Ajansın sürekli değişen teknolojiye ayak uydurabilmesi için her dönemde yurt dışından getirilecek malzeme, cihaz ve ekipmana ihtiyaç duyulmuştur. İthalatın sınırlı ve gümrüklerin yüksek olduğu dönemlerde maddi açıdan imkanları sınırlı olan Anadolu Ajansı'na 1972 yılında yasa ile gümrük muafiyeti tanınmış ancak bu imtiyazlı durum yaklaşık 10 yıl sürebilmiştir.

19 Şubat 1972 tarih ve 1615 sayılı kanun ile Gümrük Kanununun 8. maddesinde yapılan düzenleme ile çeşitli kurumlara gümrük istisnası tanınmıştır. Kanunun Ajansla ilgili 15. fıkrası şöyledir:

“Anadolu Ajansı'nın ihtiyacı için yurt dışından getirtilecek iletme malzemesi, telsiz alıcı ve verici yayınlarında kullanılan her türlü cihaz, ve malzemeleri, telefoto cihazı, teksir makineleri, teksir boyası, mumlu kağıt ve diğer her türlü elektromekanik, mekanik ve elektronik haberleşme cihazları ve bunların yedek parça ve aksamı damga resmi dahil, gümrük ve resimleri, belediye hissesi ve harçlarından muaftır.”

Anadolu Ajansına ithalatta çok geniş ve önemli ayrıcalıklar sağlayan bu düzenleme, 18 Nisan 1983 tarih ve 2817 sayılı kanunla yürürlükten kaldırılmıştır.

D- ANA SÖZLEŞMEDE YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER

1. Şirketin İlk Tüzüğünde Yapılan Değişiklikler

Anadolu Ajansı'nda köklü yapısal değişiklikler yapma düşüncesi zaman zaman tartışılmıştır. Ajansın 1925 yılında hazırlanan 45 maddelik “Şirket Nizamnamesi”nde ilk değişiklik 2 yıl sonra yapılmıştır.

1927 yılında beş maddede değişiklik yapılmıştır. Hisse senetleri ile ilgili 6. maddeye hisse senetlerinin el değiştirmesinde yönetim kurulunun onayını öngören bir paragraf eklenmiş, 19. maddede genel kurulun toplanma zamanı Nisan'dan Şubat'a alınmış, 25. maddesinde yapılan değişiklikle müfettiş kavramının yerine murakıp ifadesi konulmuş, 30. maddedeki değişiklikle mali yıl başlangıcı Mart'tan Ocak'a çekilmiş, kârın dağıtımı ile ilgili 31. maddede ise ihtiyat akçesi oranı yüzde 25'den yüzde 10'a düşürülmüştür.

Şirketin süresini 25 yıllla sınırlayan 4. maddede bu sürenin dolduğu 1950 yılında zorunlu bir değişiklik yapılmış, süre 1975 yılına kadar uzatılmıştır.

9 Ocak 1950'de yapılan genel kurulda sermayenin 100 bin liraya çıkarılması kararı alınmışsa da gerekli hukuki prosedür yerine getirilmediği için bu değişiklik hükümsüz kalmıştır.

1952 yılında dört maddede değişiklik yapılmıştır. 7. madde yapılan değişiklikle yönetim kurulu üyelerinin sayısı ile ilgili ifade “beşten yediye” yerine “üçten beşe” şeklini almıştır. Yönetim Kurulu'nun haftada 3 defa toplanmasını öngören 9. maddede yapılan değişiklikle toplantı sayısı “ayda bir” e çekilmiştir. 19. maddedeki “Ticaret Vekâleti” ibaresinin yerini “Ekonomi ve Ticaret Vekâleti” ibaresi almış, 21. maddedeki değişiklikle de genel kurul toplantısı ile ilgili ilan süresi bir aydan iki haftaya düşürülmüştür.

1973 yılında 7. maddede yeni bir değişiklik yapılmış, yönetim kurulunun seçimi ile ilgili süre ifadesi, “her yıl” yerine “iki yılda bir” şeklini almıştır.

1950 yılında yapılan değişiklikle uzatılan 25 yıllık sürenin dolması üzerine 1975 yılında 4. maddenin yeniden düzenlenmesi gerekmiştir. Genel kurulda, yönetim kurulunun şirket süresini 25 yıl daha uzatan önerisi kabul görmemiş, süre Maliye Bakanlığı temsilcisinin önerisi ile 5 yıllık eklemeye 1980 yılına kadar uzatılmıştır. Süre, 1980 yılında yapılan değişiklikle 1985 yılına, 1985 yılındaki değişiklikle de 1990 yılına kadar uzatılmıştır. Şirketin süresi ile ilgili sınırlama 1986 yılında yenilenen tüzüğün 5. maddesi ile kaldırılmıştır.

1960 yılında tüzüğün tümüyle değiştirilmesi yönünde bir adım atılmışsa da sonuç alınamamış, bu işlem 1986 yılında gerçekleştirilmiştir.

2. Yürürlükteki Ana Sözleşme

Şirket esas sözleşmesi üzerinde en kapsamlı değişiklik, 8 Ağustos 1986'da gerçekleştirilen olağanüstü genel kurulda yapılmıştır. Madde sayısını 45'ten 31'e düşüren yeni metinde “Nizamname” teriminin yerini “Ana Sözleşme” ifadesi almış, yapılan değişikliklerle Ticaret Kanununa uyum sağlanırken, tüzüğün dili sadeleştirilmiştir.

Her hissenin bir oy hakkı olduğuna dair hükmün Anadolu Ajansı TAŞ esas sözleşmesine konulabilmesi için 1986 yılını beklemek gerekecektir. Anadolu Ajansı'nın yeni ana sözleşmesi, 8 Ağustos 1986 tarihinde yapılan olağanüstü genel kurulda kabul edilmiştir. 9 Eylül 1986 tarihinde tescil edilen ve Anadolu Ajansı Türk Anonim Şirketi Ana Sözleşmesi adı ile 11 Eylül 1986 tarih ve 1594 sayılı Ticaret Sicili Gazetesinde yayınlanan yeni tüzük metni 31 maddeden oluşmuştur.

Yeni metnin “Pay Senetleri” başlıklı 7. maddesinde “Şirket her pay için bir sahip tanır” ifadesinin yer alması ile zaten sayısı azalmış olan özel hisselerin temsil gücü sınırlanmış ve Anadolu Ajansı Türk Anonim Şirketi üzerinde kamu otoritesinin etki gücü artmıştır. Anadolu Ajansı TAŞ üzerinde

kamu hisselerinin gücünü artıran, dolayısıyla özel hisse sahiplerinin tamamı muhalif kalsa bile altın hisse gibi, genel kurullarda Maliye (daha sonra Hazine) temsilcisinin tek başına tercihi ile karar alınabilmesine imkan sağlayan bu düzenleme, ajansın devlet (ya da hükümetin) kontrolüne girdiği yolunda eleştirilere sebep olmuştur. Ancak bu yöntemle vefatlar sebebiyle ibraz edilemeyen özel şahıs hisselerinin temsil edilmeyişinden kaynaklanan sorunlar ve ajansın genel kurullarında alınan kararların geçerliliği üzerindeki kuşku giderilmiş, ajans genel kurullarında kamu ve şahıs hisse sahipleri arasındaki tartışmalar önlenmiştir.

III. İKTİDARLARIN ETKİSİ

A. İKTİDAR DEĞİŞİKLİKLERİNİN ANADOLU AJANSI'NA YANSIMASI

Anadolu Ajansı'nın kuruluşuna Yunus Nadi ve Halide Edip (Adıvar) gibi dönemin önde gelen aydınlarının öncülük ettiğini belirtmiştik. Şirketleşme sırasında da yukarıda isimlerini andığımız kuruculara baktığımızda Gazi Mustafa Kemal'in, ajansta, kendilerine güven duyduğu, basın konusuna vakıf dönemin önde gelen aydınlarına görev verdiğini görmekteyiz. Matbuat Umum Müdürlüğü de yapan Kars Milletvekili Ahmet (Ağaoğlu), Heyeti İdare Reisi (Yönetim Kurulu Başkanı) olurken, Matbuat Umum Müdürlüğüne bağlı olduğu dönemde Ajans Müdürlüğü'nü üstlenen Alaeddin Bey Müdürü Umumiye (Genel Müdürlüğe) getirilmiştir.

Birikimi ve dengeli kişiliğiyle Ajans'ta başarılı bir görev yürüten Alaeddin Bey, 21 Aralık 1930'da genç yaşta hayatını kaybetmiş, yerine atanan Muvaffak Menemencioğlu 1944 yılına kadar görev yapmıştır. 1928 yılı başında İdare Heyeti Reisi olan emekli general Cemal Teoman, vefat ettiği 1949 yılına kadar bu görevi sürdürmüştür.

1940'lı yıllarda ajans teleks teknolojisine geçerek haber iletiminde önemli bir adım atmıştır.⁵¹ Ayrıca Ankara Radyosu üzerinden yayın yapan dikte servisi ile önemli haberler yazdırılarak yerel basının haber ihtiyacı karşılanmıştır.⁵² Radyo haberlerine “ajans” denilmesi, bu uygulamanın bir sonucudur.

Üst yönetiminde önemli değişiklikler olmaması sebebiyle Anadolu Ajansı uzun süre istikrar içinde bir gelişme göstermiş, siyasi iktidarla uyum içinde çalışmıştır. Ancak 2. Dünya Savaşı ortamında haberlerinde müttefik ülkelerin öne çıkarıldığına dönük eleştiriler üzerine, Anadolu Ajansı, o sırada

51 25. Yılında Anadolu Ajansı, Ankara, 1945, s.17.

52 a.g.e., s. 23

Alman yanlısı bir tutum takınan Refik Saydam hükümeti tarafından denetim altına alınmaya çalışılmıştır.⁵³

Bir süre sonra AA Umum Müdürlüğü yapacak olan Çanakkale Milletvekili Ziya Gevher Etili, 20 Nisan 1942'de TBMM'de ek bütçeye ilişkin talep görüşülürken Anadolu Ajansı'na dönük sert eleştirilerde bulunmuş, azınlıklara mensup kişilerin ajansta çalışmasına ağır bir üslupla karşı çıkmış, Anadolu Ajansı'nın Matbuat Umum Müdürlüğüne bağlanmasını istemiştir.

Bir süre sonra Başbakan Saydam'ın talimatıyla ajansta görev yapan yabancı veya azınlıklara mensup 26 çalışanın işine son verilmiştir.

Etili'nin Ajansın Matbuat Umum Müdürlüğü'ne bağlanması önerisi dikkate alınmamış, ancak, yukarıda da değinildiği gibi 17 Haziran 1942 tarih ve 4266 sayılı kanunla Matbuat Umum Müdürlüğü'ne Anadolu Ajansı üzerinde mali denetimin yanısıra “haber ve yayın” denetim yetkisi verilmiştir. Ajans haberlerinin kontrol altına alınması ile basının, özellikle dış politikaya ilişkin olarak hükümetin politikalarına ters düşecek haber yapmasının önüne geçilmesi amaçlanmıştır.

1944 yılı Ekiminde Muvaffak Menemencioğlu'nun yerine Faik Hozar atanmıştır. Hozar'ın 1946 yılında ayrılmasından sonra Genel Müdürlüğe bir süre Cemal Ökten Vekâlet etmiş, 1947 yılında ise Muvaffak Sunal bu göreve getirilmiştir. Bir yıl sonra ise Ziya Gevher Etili, Umum Müdür olmuştur.

Bu dönemde İdare Heyetinde fazla bir değişiklik olmazken 13 yıl görev yapan Muvaffak Menemencioğlu'ndan sonra 3 yıl içinde biri Vekâleten olmak üzere dört genel müdürün değişmesi dikkat çekicidir.

22 yıl görevde kalan Cemal Teoman'ın vefatı üzerine 1949 yılında İdare Heyeti Reisliğine Namık Ambarcıoğlu seçilmiştir. 1950 yılında Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ile Anadolu Ajansı yönetiminde de değişiklikler olmuş, İdare Heyeti Başkanlığına Galip Kemali Söylemez getirilmiştir. Genel Müdür Etili, Demokrat Parti döneminde bir yıl daha görev yaptıktan sonra yerini Saim Nuri Uray'a bırakmıştır. Bir yıl kadar görev yapan Uray'ın ardından bir süre tedviren Murahhas Aza sıfatıyla Bahadır Dülger'in yürüttüğü genel müdürlük görevine, 1953 Ağustos'undan itibaren Şerif Arzık getirilmiştir. Arzık, 17 Şubat 1959'da Başbakan Adnan Menderes'in sağ kurtulduğu uçak kazasında vefat etmiş, yerine Firuzan Tekil bu görevi üstlenmiştir.

⁵³ Ayşe Gülçin Manka, *Anadolu Ajansı ve II. Dünya Savaşı*, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Kırkinci Yıl Kitaplığı, Ankara, 2008, ss. 77-88; Alemdar, a.g.e., ss. 94-97; Server İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, Başvekâlet Basın Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1943, ss. 314-332.

Silahlı Kuvvetlerin 27 Mayıs'ta yönetime el koymasının ardından Temmuz 1960'da Ajans Genel Kurulu olağanüstü toplanmış ve yeni yönetimi oluşturmuştur. Yönetim Kurulu Başkanlığına Prof. Dr. Hüseyin Cahit Oğuzoğlu, Genel Müdürlüğe de Cemal Aygen getirilmiştir. Bir yıl sonra ajans yönetimi yeniden değişmiş, Milli Emniyet Hizmeti Reisi (MİT Müsteşarı) Ziya Selşik Yönetim Kurulu Başkanı olmuştur. Genel Müdürlük görevini önce Erdoğan Ulus, daha sonra Nail Mutlugil üstlenirken, 1963 yılı Ekim'inde Mutlugil'in yerine Münir Berik atanmıştır. Bu dönemde AA Genel Müdürlüğü ile Milli Emniyet Hizmeti Reisliği arasındaki yakın ilişki dikkat çekicidir.⁵⁴

Basın Yayın ve Turizm Bakanı Cihat Baban, 1961 yılında yaptığı değerlendirmede, AA'nın beklentilere cevap vermekten uzak olduğunu ifade ederek, kurumun düzeltilmesi için gerekli önlemlerin alınmasını istemiştir.⁵⁵ Genel Müdür Erdoğan Ulus da ajansın feshedilip yeniden kurulması gerektiğini söylemiştir. Bu yorumları, bir ihtilalle görevden uzaklaştırılan Demokrat Parti İktidarına duyulan tepkilerin Ajansa dönük bir yansıması olarak değerlendirmek gerekir. Nitekim bu tür radikal söylemler, düşünce bazında kalmış, yöneticileri değiştirmek dışında ajansla ilgili köklü düzenlemeler yapılmamıştır.

Suat Hayri Ürgüplü'nün Başbakan olduğu koalisyon hükümeti sırasında hükümetle ajans arasında bir gerilim yaşanmış, 20 Nisan 1965 günü yapılan genel kurulda, Maliye Bakanlığı'nın önerdiği isimler yerine özel hisse sahiplerinin önerdiği isimler yönetim kuruluna seçilmiştir. Bunun üzerine Maliye Bakanlığı müfettişleri inceleme başlatmıştır. Müfettişler, ajansın ana sözleşmesinin 20. maddesindeki hisselerin temsil gücünü sınırlayan hükmün 1956 yılında yasalaşan 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun her hisse senedine bir oy hakkı tanıyan 373 ve 387. maddeleri ile çeliştiği yönünde bir rapor düzenlemişlerdir. Raporda ayrıcalıklı statünün devam edemeyeceği ileri sürülerek ajansın özerk ve hükmi şahsiyete sahip bir iktisadi devlet teşebbüsü olarak düzenlenmesi önerilmiştir.⁵⁶

Bir başka görüş ise her ne kadar Türk Ticaret Kanunu'nun 387. maddesi "anasözleşmede tersine hüküm bulursa bile her pay senedinin ancak bir oy hakkı vereceği" kuralını koyduysa da bu madde, 6763 sayılı Tatbikat Kanunu'nun doğrudan doğruya uygulanacağını öngördüğü hükümler arasında anılmadığı için Anadolu Ajansı TAŞ ana sözleşmesinin oy hakkını kısıtlayan 20. maddesinin geçerli kalacağı yönündedir.⁵⁷

54 Ekrem E. Karaismailoğlu, *Sivri Kayalar Üzerinde Çıplak Ayakla Dolaşmak*, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2006, s. 266.

55 Alemdar, *a.g.e.*, s. 98.

56 Alemdar, *a.g.e.*, s.112., *Anadolu Ajansı Genel Kurul Defteri*.

57 Türk, *a.g.m.*, s. 72.

Maliye Bakanlığı, genel kurulda hükümetin önerdiği isimlerin seçilememesi üzerine konuyu yargıya taşımış ve bunun sonucu olarak mahkemece Anadolu Ajansı yönetimine Ziya Selşik'in başkanlığında, bir kayyum heyeti tayin edilmiştir.

Genel Seçimlerin ardından Adalet Partisi'nin tek başına iktidara gelmesi üzerine Münir Berik yönetim kurulu danışmanlığına getirilerek Genel Müdürlüğe Attila Onuk atanmıştır.

Adalet Partisi'nin tek başına hükümet olduğu dönem de Ajans açısından istikrarlı bir dönem olmuştur. 14 Mart 1966 günü yapılan genel kuruldan sonra Yönetim Kurulu Başkanlığına getirilen kuruculardan Yakup Kadri Karaosmanoğlu bu görevini vefat ettiği 1975 yılına kadar sürdürmüş, onun ardından başkanlığı Mithat Perin üstlenmiştir. Yönetim kurulundaki değişikliklere rağmen Attila Onuk 12 yıl süreyle Genel Müdürlük yapmıştır.

Ancak siyasi gerilimin üst düzeye çıktığı 1978-1980 yılları, Ajans açısından da zor ve hareketli bir dönem olmuştur.

21 Haziran 1977'de kurulan 2. Ecevit hükümetinin önemle üzerinde durduğu kurumların başında Anadolu Ajansı gelmektedir. Ecevit hükümeti Adalet Partisi'ne yakınlığı ile bilinen Attila Onuk'un ajans genel müdürü olarak kalmasını istememektedir. 1965 yılında olduğu gibi Maliye Bakanlığı, ajans tüzüğü'nün 20. maddesinin Türk Ticaret Kanunu ile çeliştiğini gerekçe göstererek tüzük hükmünü değiştirebilmek için girişim başlatmıştır. Bunun için öncelikle genel kuruldaki oy dengesinin değiştirilmesi çalışmaları başlatılmıştır. O zamana kadar ortaklar için maddi değeri fazla olmadığı için manevi değerinden başka çok da fazla anlam ifade etmeyen ajans hisseleri bir anda önemli hale gelmiştir. Hem ajansta fiilen yönetimde bulunanlar, hem de bu yönetimi değiştirmek isteyen siyasi iktidar, ajans hissedarlarını yanlarına çekebilmek için kıyasıya bir rekabete girişmişlerdir.

Hükümet Anadolu Ajansı ile ilgili operasyonu başlatmış, Maliye Bakanlığı üzerindeki hisselerden 100'er hisse, Turizm Bakanlığı, Ziraat Bankası ve Emniyet Sandığı'na devredilmiştir. Ancak Anadolu Ajansı Yönetim Kurulu, Maliye Bakanlığının hisse devrini işleme koymamıştır.

Bunun üzerine Maliye Bakanlığı 16 Şubat 1978'de Anadolu Ajansı Yönetim Kurulu'nun feshi için Ankara 4. Asliye Ticaret Mahkemesinde dava açmış, ancak mahkeme talebi oy birliği ile reddetmiştir.⁵⁸

Bu tartışmalar arasında Anadolu Ajansı Türk Anonim Şirketi Olağan Genel Kurulu 31 Mart 1977 günü toplanmıştır.

⁵⁸ Ankara 4. Asliye Ticaret Mahkemesi'nin 22 Mart 1978 tarih ve 1978/70 esas ve 79 sayılı kararı.

Ajans yönetimi Genel Kurul'a Turizm Bakanlığı, Ziraat Bankası ve Emniyet Sandığı temsilcilerini hissedar olmadıkları gerekçesiyle toplantıya almak istememiştir. Ziraat Bankası vekili Turgut Erdem, Emekli Sandığı vekili Sacit Böke ve Turizm Bankası vekili Erdem Kuntal, toplantı açılmadan önce yönetimin tutumuna itiraz etmişler, Hazine'nin 955 payından 100'er hissenin bankalarına devredildiğini, Bütçe Kanununun 67. maddesi gereğince yapılan tahsis işleminin hukuken geçerli olduğunu, böylece bankaların paydaş durumuna geldiklerini söylemişlerdir.

Hissedarlardan Sabri Baysuğ ile Şerif Arzık'ı temsilen Erdoğan Tuncer, Ragıp Selmanoğlu adına Nedime Rüveyda Ertuğrul da gerekli müracaatları yapmalarına rağmen Genel Kurula alınmadıklarından yakınmışlardır.

Genel Müdür Attila Onuk, esas tüzüğün 5. maddesi ve Türk Ticaret Kanunu'nun 361. maddesine göre yönetim kurulu tarafından kabul edilmediği sürece hisselerin devirlerinin geçerli olamayacağını savunmuştur.⁵⁹

Av. Erdoğan Tuncer İstanbul 10. Sulh Yargıçlığınca teşkil olunan Prof. Ercin Çamoğlu, Doç. Dr. Mustafa Dural ve Doç. Dr. Yıldız Yayla⁶⁰'dan oluşan bilirkişi heyetinin Türk Ticaret Kanunu'na göre her hissenin bir oy hakkı bulunması gerektiği yolundaki raporunu hükümet komiserine vermiş, hazırun listesinin buna göre düzenlenmesini istemiştir. Hükümet Komiseri Sami Güven'in toplantının açılabilirliğini belirtmesine rağmen Genel Kurula başkanlık eden Mithat Perin, "can güvenliği" sebebiyle toplantıyı açamayacağı gerekçesiyle ortaklardan Samet Ağaoğlu, Fatma Aliye Dülger, Süreyya Kalabay vekili Turgay Üçöz ve Genel Müdür Attila Onuk'la birlikte Genel Kurul'u terk etmişlerdir.

Bunun üzerine en büyük paydaş olarak Maliye Bakanlığı'nı temsilen Tuna Özaygen'in başkanlığında toplantıya başlanmıştır. Genel Kurul, öncelikle ana statüde değişiklik yapılması anlamına gelen her hissenin bir oyu olduğu yönündeki teklifi kabul etmiş, daha sonra Yönetim Kurulu'nun tescili yapmadığı devir işlemleri onaylanarak yeni hisse durumunun pay defterine işlenmesi kararlaştırılmış ve yeni yönetim kurulu seçilmiştir.

Alınan tüm kararlara karşı oy kullanan ortaklardan Arslan Ataman, belirlenen gündemin genel kurulda değiştirilemeyeceğini, dolayısıyla azil işleminin geçersiz olduğunu söylemiştir. Ataman toplantı tutanağına da "Genel Kurul toplantısının açılışının ve hükümet komiserinin tutumunun kanuna aykırı olduğu" yolunda muhalefet şerhi koymuştur.

59 31.3.1978 tarihli olağan genel kurul toplantısı tutanağı.

60 Genel Kurul tutanağında Yıldırım Yayla olarak yazılmıştır.

Genel Müdür Attila Onuk, toplantıdaki olayları “işgal ve baskın” olarak nitelemiştir. Ankara Gazeteciler Cemiyeti Başkanı Beyhan Cenkçi de gelişmelere yönelik tepkisini Başbakan Bülent Ecevit'e gönderdiği telgrafta dile getirmiştir.

Attila Onuk'un baskın diye nitelediği olaylı genel kurul, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin de gündemine taşınmış bir grup Adalet Partisi milletvekili tarafından Maliye Bakanı Ziya Müezzinoğlu, Turizm ve Tanıtma Bakanı Alev Coşkun, Ticaret Bakanı Teoman Köprülüler haklarında gensoru önergesi verilmiştir. Önergede Anadolu Ajansı Genel Kurulunun “CHP yanlısı komiser ve Cumhuriyet Halk Partisinin silahlı parlamenterlerinin öncülüğünde militanlarca” basıldığı ve “Ajansın zorla ve zorbalıkla” işgali edildiği ve genel kurulun bir oldu bittiye getirildiği ifadelerine yer verilmiş, meşru başkan ve pay sahiplerinin dışarı atıldığı ileri sürülerek genel kurulun aldığı kararların hukuken geçerli olmadığı ileri sürülmüştür.⁶¹

Turizm ve Tanıtma Bakanı Alev Coşkun ise iddiaları redderken 1 Ocak 1957 tarihinde yürürlüğe giren 6763 sayılı Ticaret Kanunu'nun, şirket esas sözleşmelerinin 2 yıl içinde kanuna uygun hale getirilmesini öngörmesine rağmen Anadolu Ajansı Türk Anonim Şirketi ana sözleşmesinin değiştirilmediğini bu yüzden Anadolu Ajansı'nın münfesi hale gelmesi gerektiğini iddia etmiştir.

Genel Kurul'da muhalif üyelerin itirazına rağmen Mithat Perin başkanlığındaki Yönetim Kurulu azledilmiş, Kemal Aydar başkanlığında yeni yönetim oluşturularak Genel Müdürlüğe Avrupa Konseyi'nde Protokol Müdürlüğü yapan, Başbakan Bülent Ecevit'in yakın arkadaşı gazeteci İzzet Sedes atanmıştır. Ancak Sedes'in siyasi baskılar ve yönetim kurulu ile anlaşmazlığa düşmesi sebebiyle 3 ay sonra görevden ayrılması üzerine Genel Müdürlüğe gazeteci Aytekin Yıldız getirilmiştir.⁶²

Olaylı Genel Kurul'da her hisseye bir oy ilkesi benimsenmiş ve kararlar buna göre alınmış olmasına rağmen tüzükte yapılan bu değişiklik tescil edilememiştir. Çünkü bir süre sonra iktidarın değişmesi ile ajans yönetimi de değişmiş, azledilen yönetim bazı değişikliklerle yeniden işbaşına gelmiştir. 4 Ocak 1980'de yapılan Genel Kurul sonrasında Attila Onuk ikinci kez Genel Müdürlüğe getirilirken Turgay Üçöz Yönetim Kurulu Başkanı olmuştur. Ancak bu yönetimin de ömrü kısa olmuş, 12 Eylül darbesi, ajansta yeni bir dönemi başlatmıştır.

⁶¹ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem 5, C. 5, s. 326

⁶² Serdar Doğan (Yayına Hazırlayan), *Genel Müdürlerinin Anlatımıyla 90. Yılında Anadolu Ajansı*, Anadolu Ajansı Yayını, Ankara, 2010, s.15.

12 Eylül 1980'de Silahlı Kuvvetlerin ülke yönetimine el koymasının ardından, tüm kurumların başına muvazzaf ya da emekli bir asker getirilmiştir. Bundan basınla ilgili diğer kurumlar TRT ve Basın Yayın Genel Müdürlüğü gibi Anadolu Ajansı da nasibini almış, emekli General Cevdet Tanyeli Genel Müdür olarak atanmıştır. Yönetim Kurulu Başkanlığına da gazeteci Necati Zincirkıran seçilmiştir.

Tanyeli, “Gazi Mustafa Kemal ilkeleri doğrultusunda” bir habercilik yapılacağını bildirirken ajansın görevini “kamuoyu oluşturma ve aydınlatma” olarak çizmiştir. Bu yaklaşım, Anadolu Ajansı'nın kuruluşu sırasında Gazi Mustafa Kemal'in çizdiği perspektif doğrultusundadır.⁶³

Basın özgürlüğünün büyük ölçüde kısıtlandığı 12 Eylül döneminde Anadolu Ajansı basın için neredeyse tek kaynak haline gelmiştir.

1983'de yeniden demokrasiye geçişin ardından tek başına iktidara gelen Anavatan Partisi genel politikalarda olduğu gibi Anadolu Ajansı'na yönelik olarak da pragmatist bir yaklaşım sergilemiştir.

TRT'de uzun yıllar görev yapan eski Kontenjan Senatörü Hüsametdin Çelebi 24 Ocak 1984'te Tanyeli'nin yerine Genel Müdür olarak tayin edilmiştir. Necati Zincirkıran Yönetim Kurulu Başkanı olarak 21 Mart 1986'daki Genel Kurul'a kadar görevini sürdürmüş, bu Genel Kurul'un ardından Hüsametdin Çelebi Yönetim Kurulu Başkanlığını da üstlenmiştir.

Deneyimli bir gazeteci olan Hüsametdin Çelebi, ajansın tarafsızlığı ve etkinliğine özel bir önem vermiş, Anadolu Ajansı TAŞ'nin ana statüsü onun döneminde değiştirilmiştir. Anadolu Ajansı bu dönemde bilgisayara geçmiştir.

Görevinin ilk yıllarında ajansın Basın Yayın Genel Müdürlüğü'ne bağlanacağı iddiaları üzerine istifaya kalkışan, ancak Başbakan Turgut Özal'ın bunun doğru olmadığını söylemesi üzerine istifasını geri alan Çelebi, Devlet Bakanı Mehmet Yazar'ın danışmanlığını da yapan Yönetim Kurulu Üyesi Aydın Dünder'la anlaşmazlığa düşünce 31 Ocak 1989'da bu kez geri almamak üzere Yönetim Kurulu Başkanlığı ve Genel Müdürlük görevlerinden istifa etmiştir.⁶⁴ 31 Mart'ta yapılan Genel Kurul'dan sonra Aydın Dünder Yönetim Kurulu Başkanı olmuş, Genel Müdürlüğe ise Behiç Ekşi atanmıştır.

20 Ekim 1991 Seçimlerinde ANAP'ın muhalefete düşmesi ve Doğru Yol Partisi (DYP)-Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Koalisyon Hükümetinin

63 a.g.e., s.28.

64 a.g.e., s.42.

kurulmasından sonra 19 Mart 1992'de yapılan Genel Kurul'un ardından Anadolu Ajansı yönetimi de değişmiştir. Turgay Üçöz Yönetim Kurulu Başkanı olurken Genel Müdürlüğe TRT eski Haber Dairesi Başkanı Ceyhan Baytur getirilmiştir.

Baytur döneminde ajansta görüntülü haber alt yapısı kurulmuş ve Radyo Anadolu yayına başlamıştır.

Turgut Özal'ın vefatının ardından Süleyman Demirel'in Cumhurbaşkanı olması üzerine DYP Genel Başkanlığına seçilen Tansu Çiller'in Başbakanlığında DYP-CHP koalisyonu yeniden kurulurken, Anadolu Ajansı'nda yine bir ekip değişimi yaşanmış, Ceyhan Baytur görevden alınırken Yönetim Kurulu Başkanı Turgay Üçöz 8 Nisan 1993'ten itibaren Genel Müdürlük görevini de üstlenmiştir. Ancak 31 Mart'ta yapılan Genel Kurul'da yönetim yeniden değişmiş, Mehmet Bican Yönetim Kurulu Başkanlığına gelirken, yönetim kuruluna giremeyen Turgay Üçöz Genel Müdürlük görevini de 8 Nisan 1994'te Ekrem Karaismailoğlu'na bırakmıştır.

Özel radyo ve televizyonlarla ilgili yasanın radyo ve televizyonların şirketleşmesini öngörmesi üzerine Ceyhan Baytur döneminde kurulan Radyo Anadolu ve görüntülü haber servisi, Anadolu Radyo ve Görüntü Hizmetleri A.Ş. adı altında farklı bir örgüt çatısı altına alınmıştır. Anadolu Ajansı'nın yüzde 20 oranında hisse sahibi olduğu şirket hisselerinin önemli bölümü AA'nın kuruluşunda olduğu gibi çalışanlara dağıtılmıştır. Başlangıçta Anadolu Ajansı'na da gelir sağlaması düşünülerek kurulan şirketin ömrü kısa olmuştur. Yeterli abone bulamadığı, kendi gelir kaynaklarını yaratamadığı ve Anadolu Ajansı üzerinde bir yük haline gelmeye başladığı için 3 yıl sonra kapatılacak, radyo frekansı, teknik cihazlar ve personelin bir bölümü TRT'ye devredilecektir.

Siyasi istikrarın kaybolduğu, koalisyonlar döneminde hükümetlerin sıkça değişmesi, Ajans'ta da yankısını bulmuştur. 6 Mart 1996'da kurulan kısa süreli Anavatan Partisi-Doğru Yol Partisi (Anayol) koalisyon hükümetinin kurulmasının ardından Anadolu Ajansı yönetiminde de değişikliğe gidilmiş, Genel Müdür Ekrem Karaismailoğlu'nun yerine Mehmet Akarca atanmıştır. Mehmet Bican'ın TRT Yönetim Kurulu Üyeliği sebebiyle istifasının ardından Mehmet Akarca Yönetim Kurulu Başkanı olmuştur.

Ancak hükümetin ömrünün kısa süreli olması yüzünden bu yönetim 6 ay sonra değişmiş, 28 Haziran 1996'da Refah Partisi-Doğru Yol Partisi (Refahyol) koalisyon hükümetinin kurulmasının ardından 16 Eylül 1996'da yapılan olağanüstü genel kurul sonrasında Ekrem Karaismailoğlu yeniden Genel Müdür olurken, Yönetim Kurulu Başkanlığını da üstlenmiştir. Bu yönetim de yaklaşık bir yıl görevde kalabilmiştir.

28 Şubat sürecinden sonra 30 Haziran 1997'de Anavatan Partisi, Demokratik Sol Parti ve Demokrat Türkiye Partisi tarafından kurulan 55. hükümetin (Anasol-D) görev başlamasının ardından 3 Ağustos 1997'de yapılan olağanüstü genel kurul toplantısında Yönetim Kurulu Başkanlığı ve Genel Müdürlük görevlerini gazeteci Mehmet Güler üstlenmiştir. Bülent Ecevit tarafından kurulan azınlık hükümeti ve seçimlerin ardından göreve başlayan Demokratik Sol Parti, Anavatan Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi koalisyon hükümeti (Anasol-M) döneminde de görevini sürdüren Güler yönetimi 2002 Temmuzunda yapılan erken seçimin ardından Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelmesinden sonra yaklaşık 8 ay daha iş başında kalmıştır.

Ajans yönetiminin değişmesi için olağan süreç beklenmiş, 26 Mart 2003'te yapılan genel kurulda Yönetim Kurulu Başkanlığı ve Genel Müdürlük görevlerine Hilmi Bengi getirilmiştir. Bengi, 2 Ağustos 2011'de emekliliğini istemiş ve Yönetim Kurulundan da ayrılmıştır. 3 Ağustos'tan itibaren Yönetim Kurulu Başkanlığı ve Genel Müdürlük görevlerini Kemal Öztürk üstlenmiştir.

B. DEĞERLENDİRME

Yukarıda tarihsel akış içinde ajans yönetimlerindeki değişikliklere bakıldığında, iktidar değişikliklerinin ajans yönetimine yansığını, her hükümetin, diğer kurumlarda olduğu gibi özel hükmi şahsiyete sahip bir haber ajansı olmasına rağmen Anadolu Ajansı üzerinde yönetsel düzeyde etkili olduğu görülecektir. Kimi zaman aynı siyasi parti iktidarında bile başbakan ya da ilgili bakanın değişmesine paralel olarak ajans yönetiminde de düzenlemelere gidilmiştir. Siyaseten istikrarın egemen olduğu dönemlerde ajans yönetimi de uzun süreli olmuştur. Örneğin tek parti döneminde emekli general Cemal Teoman 22 yıl süreyle yönetim kurulu başkanlığı, Muvaffak Menemencioğlu da 14 yıl süreyle genel müdürlük yapmıştır. Adalet Partisi iktidarları döneminde iki kez genel müdür olan Attila Onuk da toplam 12 yıl görev yapmıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının iki döneminde yönetim kurulu başkanı ve genel müdür olarak görev yapan Hilmi Bengi de 8 yılı aşkın süreyle en uzun süre iş başında kalan yöneticilerden biri olmuştur.

Şunu belirtmek gerekir ki 2. Dünya Savaşı, ordunun ülke yönetimine el koyduğu 27 Mayıs ve 12 Eylül gibi bazı olağanüstü dönemlerin dışında siyasi iktidarlar, ajansın yayıncılığını doğrudan kontrol altına almaya kalkışmamışlardır. Ajans yönetimini üstlenenler de ağırlıklı olarak gazetecilik mesleğinden gelen kişiler oldukları için her dönemde, ajansın hem habercilik açısından hem de teknolojik bakımdan gelişmesine katkı sağlamışlardır.

IV- AJANSIN YAPISINI DEĞİŞTİRME GİRİŞİMLERİ

A- KAMU TÜZEL KİŞİLİĞİ HALİNE DÖNÜŞTÜRME

Anadolu Ajansı ana sözleşmesi değiştirilmeden önce eski ana statüdeki büyük hisselerin oy gücünü sınırlayan hüküm dolayısıyla ajansın yapısının değiştirilmesi yönünde çeşitli girişimler olmuştur.

Bu girişimlerin ardında iktidar değişikliklerinde ajans yönetiminin rahat yenilenebilmesi düşüncesi yatmaktadır.

1925 yılında ajansın doğrudan devlet yönetim yapısı içinde kalmasının doğuracağı sakıncalar dikkate alınarak özelleştirilmesi o günün şartlarında oldukça ileri bir adımdır. Böylece ajansın geçtiği haberlerin dış kamuoyunda daha güvenilir olması sağlanırken, ajans haberleri yüzünden iktidarın diplomatik platformda güç bir durumla karşılaşmasının de önüne geçilmektedir.

Ancak sonraki dönemlerde ajansın yeniden devlet kurumu haline gelmesi yönünde talepler olmuştur. Yukarıda da değindiğimiz gibi 2. Dünya savaşının ortalarında Anadolu Ajansı'nın Matbuat Umum Müdürlüğü'ne bağlanmasını isteyen dönemin Çanakkale Milletvekili Ziya Gevher Etili'nin 6 yıl sonra Ajans Genel Müdürü olduğunda kurumun bağımsız statüsünün devamı için çaba göstermesi dikkat çekicidir. Muhalif kimlikle iktidar sorumluluğu farklılık göstermektedir.

1960 ihtilalinin ardından Genel Müdürlük görevine getirilen Erdoğan Ulus, başlangıçta ajansın feshedilip farklı bir yapı ile yeniden kurulmasını istemiştir. Ulus döneminde ajans için yeni bir tüzük hazırlığı başlatılmışsa da sonuçlandırılmamıştır.

1965 ve 1978 yıllarında gündeme gelen yapısal değişiklik önerileri ise ajansın işlevlerini daha iyi yerine getirmesini sağlamaya dönük bir ihtiyaçtan çok, hisselerin yaklaşık yarısına sahip olan Maliye Bakanlığı'nı Anadolu Ajansı Genel Kurulu'nda etkin kılarak ajans yönetiminde değişiklik yapmayı kolaylaştırma düşüncesinden kaynaklanmıştır.

Hikmet Sami Türk Anadolu Ajansı'nda hisselerin temsil sorununun yaşandığı 1977 yılında yazdığı makalede⁶⁵ mevcut şirket yapısı içinde Anadolu Ajansı'nın siyasal iktidarların etkisi, hatta kontrolü altına girmesi ihtimalinin yüksekliği üzerinde durarak, ajans için “anonim ortaklık statüsü dışında da bir çözüm yolu arama”nın yararlı olacağını savunmuştur. Anadolu Ajansı için “özerk/tarafsız kamu tüzel kişiliği” modelini öneren Türk, Ajansın şirket olarak örgütlendiği 1924 Anayasası döneminde

⁶⁵Türk, *ag.m.*, ss. 61-85

özerk/tarafsız kamu tüzelkişiliği kavramı gelişmediğini, o yüzden 1925 yılında yapılan Anadolu Ajansı ile ilgili düzenlemenin özel hukuk hükümlerine tabi bir kuruluş yapısı içinde ele alındığı görüşündedir.

Bunu sağlamak için öncelikle “Anadolu Ajansı T.A.Ş.'nin özel teşebbüs niteliğinin kaldırılması, başka bir deyişle devletleştirilmesi”ni öneren Türk, kurumun özel şirket yapısına rağmen devletle olan ilişkisinin devam ettiğini hatırlatarak, tarafsız yayıncılığı güvence altına alınmak kaydıyla ajansın devletleştirilmesinde kamu yararı bulunduğunu savunmaktadır.⁶⁶ Türk, aynı makalede, ortaklık yapısı korunarak soruna çözüm bulunmak istenmesi halinde hisselerin temsil sorununun çözülmesi gerektiğini belirtmektedir. Nitekim ilk yapılan Genel Kurul'da bu öneri uygulamaya konmuştur.

B- ŞİRKETİN TÜRÜYLE ÖZELLEŞTİRİLMESİ

Anadolu Ajansı devletin de hissedar olduğu, özel hukuk hükümlerine tabi bir anonim şirkettir. Ancak, ajansın devletten yardım alması, özel bir kanunla mallarının devlet malı ve çalışanlarının yargı karşısında devlet memuru sayılması, çıkarılan özel kanunlarla, ayrıcalıklı bir şirket haline getirilmesi ve her iktidar değişiminde ajans yönetiminin de değişmesi, kimi zaman ajansın tarafsızlığı üzerindeki tartışmaların kaynağını oluşturmuştur. Bu amaçla devlet hisselerinin özelleştirilmesi konusu zaman zaman gündeme gelmiştir.

1986 yılında yapılan esas sözleşme değişikliğinden önce Anadolu Ajansı'nın statüsünün nasıl olması gerektiği konusunda çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan biri de Korkmaz Alemdar'ın, 1985 yılında Anadolu Ajansı yönetimine sunduğu “statü taslağı”dır. Bu raporda dünyanın önde gelen haber ajanslarının statülerinden örnekler verilerek, Anadolu Ajansı için en iyi örneğin Fransız Haber Ajansı Agence France Presse'in statüsü olduğunu belirtilmiştir.

AFP modelini “Devletin varlığını yok saymayan, hatta işleyişi için ona ihtiyacı olan, ama çalışması sırasında devlet karışımını yaptığı maddi yardımla ters orantılı biçimde azaltmaya çalışan bir model” olarak niteleyen Alemdar, bu temel ilkenin AA'nın kuruluşunda da bulunduğunu ve bunun korunması gerektiğini kaydetmektedir. Başlangıçta hisselerin yarısının çalışanlara dağıtılmasının pratikte umulan sonucu doğurmadığını, zamanla bu hisselerin etkisizleştiğini ifade eden Alemdar, bu hisselerin AA'nın sunduğu hizmetten yararlanan iletişim kurumları ve meslek kuruluşlarının ortaklığının düşünülebileceğini ifade ederken, bu kuruluşların mali katkı sağlamadan bu ortaklık modelinin önündeki zorluklarına da dikkat çekmektedir.

Ajansın şirket yapısında düzenleme yapma girişimleri daha çok kayıp hisse sorununa çözüm bulma düşüncesinden kaynaklanmakla birlikte, özel girişim modeline dayalı bir devlet yapılanmasını hedefleyen Anavatan Partisi (ANAP) iktidarında, ilk zamanlar ajansın Basın Yayın Genel Müdürlüğüne bağlanma hazırlığı yapıldığı ileri sürülse de çıkarılan kanun hükmünde kararnamede böyle bir husus yer almamıştır. Tersine ajans üzerinde devlet etkinliğini azaltmaya dönük bir yaklaşım sergilenmiş, ajanstaki kamu hisselerinin basın kuruluşlarına devri planlanmıştır. Dönemin Devlet Bakanı Mehmet Yazar, öncelikle ajansın 20 bin lira olan sermayesinin artırılacağını, pay senetlerini de gazete sahiplerine satmayı düşündüklerini açıklamıştır. Ancak gazete sahipleri ile kurulan temaslara olumlu sonuç veremince bu proje gerçekleştirilememiştir. Uğur Mumcu bu girişimi “AA bu yolla özelleşmeyecek, Özallaşacak” şeklinde eleştirmiştir.⁶⁷

V- ANADOLU AJANSI TAŞ'NİN MEVCUT DURUMU VE GELECEĞİ

A. SERMAYE VE PAYLARIN BUGÜNKÜ DURUMU

Yapılan devir ve tescil işlemlerinin ardından Maliye Bakanlığı'nın üzerindeki Anadolu Ajansı Türk Anonim Şirketi hisselerinin sayısı 955'e düşürülmüştür. Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın kurulmasının ardından Maliye Bakanlığı hisseleri bu müsteşarlığa aktarılmıştır. Müsteşarlığın adının değişmesinden sonra hisseler halen olduğu gibi Hazine Müsteşarlığı'na geçmiştir.

Türk Ticaret Kanunu hükümlerini yerine getirmek amacıyla Anadolu Ajansı Türk Anonim Şirketi sermayesinin artırılması için zaman zaman girişimler yapılmışsa da bunlar gerçekleştirilememiş, 1960'ta çıkarılan 7 sayılı kanunla yasanın aradığı sınırlamadan istisna edilerek sermaye sorunu çözülmüştür. Ancak 31 Ocak 2004 tarih ve 5083 sayılı kanunla 1 Ocak 2005'ten itibaren Türk Lirası'ndan altı sıfırın atılmasından sonra Anadolu Ajansı'nın sermaye değeri bir anda 20.000,00 TL'den 20 YKr'ye düşmüştür. Dolayısıyla ajans, sermaye sorunu ile bir kez daha karşı karşıya kalmıştır.

9 Aralık 2004 tarih 5274 sayılı kanunla Türk Ticaret Kanununun 399. maddesinde yapılan değişiklikle anonim şirketlerde en düşük pay 1 Yeni Kuruluş olarak belirtilmiş, bu hükme aykırı olarak çıkarılan hisse senetlerinin batıl sayılacağını hükme bağlamıştır. Bu kanunla TTK'ya eklenen Geçici 1.Madde ile de hisse senetlerinin itibari kıymeti bir Yeni Kuruluş ve katları şeklinde olmayan anonim şirketlerin 31 Aralık 2009 tarihine kadar 399. maddeye intibakları öngörülmüş ve bu işlemde şirket yönetim kurulu sorumlu tutulmuştur.

⁶⁷ Uğur Mumcu, *Cumhuriyet*, 19 Mart 1989.

Bu gelişme üzerine sorunu çözmek için Hazine Müsteşarlığı ile eşgüdüm halinde bir çalışma başlatan Anadolu Ajansı Yönetim Kurulu, sermaye yapısının yeniden düzenlenmesi ile ilgili öneriyi 24 Mart 2006 tarihinde yapılan 2005 yılı Olağan Genel Kurul toplantısına sunmuştur. Öneriye hissedarlardan Arslan Ataman, Anadolu Ajansı T.A.Ş.'ni Türk Ticaret Kanununun sermaye ile ilgili hükümlerinden istisna eden 7 sayılı kanuna atıfta bulunarak böyle bir düzenlemeye gerek olmadığını savunmuştur. Hazine Müsteşarlığı temsilcisi ve diğer ortakların desteği ile öneri kabul edilmiştir. Buna göre, Şirketin 2005 yılı kârından 19.999,98 YTL'lik miktarın şirket sermayesine ilavesi ile Anadolu Ajansı'nın sermayesi 20.000,00 YTL'ye yükselmiştir. Ajansın sermayesi, 2007 yılı başından itibaren para biriminin YTL'den TL'ye dönüşmesi ile kuruluşunda olduğu gibi Anadolu Ajansı T.A.Ş.'nin sermayesi yeniden 20.000 lira olmuştur.

Hisse sayıları da Türk Ticaret Kanununda değişiklik yapılmasına dair 5274 sayılı kanun hükümlerine göre yeniden düzenlenmiştir. Daha önce nominal değeri 10 lira olan beher hissenin değeri kanun kapsamında 1 YKr olarak değiştirilmiş, bu değişim sebebiyle hisse sayısı 2000'den 2.000.000 adede yükselmiştir. Bu makalenin hazırlandığı Mart 2012 tarihi itibarıyla hisse sayısı, 955.000 adedi Hazine Müsteşarlığında, kalan 1.045.000 adedi ise şahıslar üzerinde olmak üzere toplam 2.000.000'dur.

B- ESAS SÖZLEŞMENİN YENİLENMESİ İHTİYACI

1986 yılında kabul edilen yeni esas sözleşme bugün de yürürlüktedir. Ancak yukarıda belirttiğimiz, hisse değerlerinde yasal zorunluluk sebebiyle yapılan, bir hissenin itibari değerini 10 liradan 1 kuruşa düşüren ve şirketteki hisse sayısını 2.000'den 2.000.000'a çıkaran düzenlemenin ana sözleşmeye yansıtılması gerekmektedir.

Ayrıca Avrupa Birliği standartlarına uyum sağlamak üzere Türk Ticaret Kanunu'nun yeniden düzenlenmesinden sonra ortaya çıkan durum da ajans esas sözleşmesinde değişiklik yapılmasını gerekli kılmaktadır.

1 Temmuz 2012 tarihinde yürürlüğe girmesi öngörülen 13 Ocak 2011 tarih ve 6102 sayılı Türk Ticaret Kanununda Anonim Şirketlerle ilgili yeni düzenlemeler getirilmiştir. Bu çerçevede, yönetim kurulu üyelikleri için hisse sahipliği aranmamakta, tüzel kişiliklere yönetim kurulunda görev alma imkanı getirilmekte, yönetim kurulu üyelerinin en az dörtte birinin yüksek öğrenim görmüş olması şartı aramakta, ana sözleşmede belirtilmesi kaydıyla pay sahiplerinin oluşturduğu bir gruba ve azlığa yönetim kurulunda temsil hakkı tanınmakta, yönetim kurulu üyelerinin şirkete verebilecekleri zararlara ilişkin zarar sigortası yaptırabilme imkanı getirilmekte, pay sahiplerinin şirkete borçlanması yasaklanmaktadır.

Teknolojik gelişmelere paralel düzenlemeler de yapan yeni yasa, yönetim kurulu ve genel kurul toplantılarına fiili katılım zorunluluğunu ortadan kaldırmakta, üyelerin ya da ortakların, elektronik ortamda toplantıya katılabilmesine, görüş açıklamasına, oy vermesine, kararlara elektronik imza atılabilmesine imkan sağlamaktadır. Yasanın 1527. maddesinin 5. fıkrası elektronik ortamda genel kurula katılımı ilgili düzenlemeler için ana sözleşmede gerekli düzenlemenin yapılmasını şart koşturmaktadır.

Ayrıca yeni yasa, anonim şirketler için sermaye miktarını en az 50 bin Türk Lirası olarak öngörmüştür. Anadolu Ajansı'nın 20 bin lira olan sermayesi bu belirlenen rakamın altındadır. Her ne kadar Anadolu Ajansı'nın 20 bin lira olan sermayesi çıkarılan özel yasa ile güvence altına alındıysa da eski ticaret kanununa dayanarak çıkarılan bu yasanın geçerliliği tartışma konusu olacaktır. O açıdan sermaye, yeni yasanın öngördüğü şekilde artırılmalıdır. Ancak yürürlükteki ana sözleşmede genel kurul tarafından sermayenin ancak bir misli artırabileceği öngörülmektedir. Dolayısıyla sermayenin yasanın öngördüğü biçimde artırılması için ana sözleşmede değişiklik yapılmalı, ya da yürürlükten kalkacak olan Ticaret Kanunu'nun sermaye ile ilgili hükmünden istisna getiren 7 sayılı kanun, yeni Ticaret Yasası'na paralel olarak yeniden düzenlenmelidir.

Ticaret Kanunu'nun 342. maddesi ile anonim şirketlerde aynı sermayeye de imkan tanımaktadır. Fikri mülkiyet hakları ve sanal ortamlar da yeni yasa ile sermaye olarak konulabilecektir. Dolayısıyla Anadolu Ajansı'nın malik olduğu gayri menkuller, ya da kurumun kayıtlarında bulunan 100'ü aşkın tablo gibi değerler de sermayeye konu yapılabilir. Ancak aynı değerlerin sermayeye konulabilmesi ancak esas sözleşmede buna ilişkin hükmün bulunması ile mümkün olabilecektir.

Yeni Ticaret Kanunu, denetim konusunda köklü değişiklikler yapmakta, "murakıplık" sistemi kaldırılırken, "bağımsız denetim" esasını getirmektedir. Kanunun 400. Maddesine göre yeminli mali müşavir veya serbest muhasebeci, mali müşavir unvanını taşıyan bir bağımsız denetleme kuruluşu denetçi olabilir. Kanuna göre, denetlenecek şirkette pay sahibi olanlar, şirketin yöneticisi veya çalışanları o denetlenecek şirketle bağlantısı olan tüzel kişi temsilcileri denetçi gibi bağımsız denetçilik ilkesini zedeleyecek kişilerin denetçi olmaları engellenmektedir.

Anadolu Ajansı'nın yürürlükteki ana sözleşmesinin 26. maddesi, genel kurul tarafından paydaşlar arasından veya dışarıdan 3 yıl süre ile 2 denetçi seçilmesini öngörmektedir.

Yeni yasa ile getirilen düzenlemeler karşısında bu maddenin de yasaya uygun hale getirilmesi gerekecektir.

Yeni yasa, her sermaye şirketi için şirket ilanları, pay sahipleri ve ortaklar için önem taşıyan açıklamalar, finansal tablolar, raporlar, yönetim kurulu ve genel kurul toplantılarına ilişkin bilgilerin yer alacağı bir internet sitesi kurulması zorunluluğu getirmektedir. Bu yükümlülüğü yerine getirmeyenler hakkında cezai yaptırım uygulanacaktır.

Uygulamada bazı sorunlara sebep olan “en çok iki” genel müdür yardımcısı olabileceğine ilişkin 24. maddedeki sınırlamanın kaldırılması ihtiyacı gibi uygulamada yönetimin rahat hareket etmesini engelleyen bazı hükümlerin de yeniden düzenlenerek daha esnek bir şekle sokulması gerekecektir.

Dolayısıyla Anadolu Ajansı ana sözleşmesinde yeni düzenlemeler yapılması kaçınılmazdır. Ancak ana sözleşmenin ajansın kuruluşunda ortaya konan temel ilkelerin dışına çıkılmadan, sadece ihtiyaçlar ve yasal zorunluluklar çerçevesinde bir düzenlemeye tabi tutulması yararlı olacaktır.

Öte yandan Anadolu Ajansı'na sağlanan devlet desteği, sunulan haber hizmetine karşılık olarak Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü üzerinden yapılmaktadır. Basın yayın ve enformasyon alanı ile ilgilenen, internetin yeni bir medya platformu haline gelmesi sebebiyle iletişimin teknik boyutunu da içine alan yeni bir bakanlık kurulmasında yarar vardır. Böyle bir bakanlık kurulduğu takdirde halen Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü kuruluşu ile ilgili 8 Haziran 1984 tarih ve 231 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 24.maddesi çerçevesinde bu genel müdürlük bütçesinden kaynak alan Anadolu Ajansı'na yapılan devlet katkısı, kurulacak yeni bakanlık bütçesi üzerinden olacaktır. Böyle bir bakanlık kurulmadığı takdirde, Anadolu Ajansı'na olan katkı ile ilgili düzenleme, Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğünden alınıp doğrudan Başbakanlık bütçesine konulmalıdır. Böylece uygulamada Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğünün zatî bütçesini aşan hizmet alımı, bu genel müdürlük için bir yük olmaktan çıkarılacak, ajansa yapılan ödeme Başbakanlık bütçesi içinde fazla göze batmayacaktır. Böylece 2. Dünya Savaşı döneminde zirveye ulaşan, çeşitli dönemlerde de daha çok yöneticilerin kişisel tutumlarından kaynaklanan iki kurum arasındaki sorunlar da ortadan kaldırılacaktır.

SONUÇ

Anadolu Ajansı, Milli Mücadele sırasında en önemli ihtiyaç olan haberleşme eksikliğini gidermek amacıyla kurulmuştur. Heyeti Temsiliye Reisi Gazi Mustafa Kemal'in talimatıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmadan yaklaşık iki hafta önce kurulan ajans, yeni Türk devletinin ilk milli kurumu olma özelliği taşımaktadır. Başlangıçta Gazi Mustafa Kemal'in

haberleriyle bizzat ilgilendiği Anadolu Ajansı, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesinin kurulmasının ardından bu genel müdürlük bünyesine alınarak faaliyetini yürütmüştür. Ancak batıdaki örnekleri dikkate alınarak, bir haber ajansının devlet teşkilatı bünyesinde olmasının doğru olmayacağına karar verilmiş, ajansın bir şirket halinde örgütlenmesine gidilmiştir. Ancak ajansın şirketleşmesi bir ticari örgütlenmeden çok siyasi bir kararla olmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi 1341 (1925) yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu ile şirket halinde teşkilatlanmasına karar verilen Anadolu Ajansı'na bütçeden ödenek konarak devlet desteği sağlanmıştır. 1925 yılında başlatılan bu uygulama, zaman zaman yöntemi değiştirilerek bugüne kadar sürdürülmüştür. Bu yöntem, Anadolu Ajansı'na özgü bir uygulamadır. Ticaret Kanunu hükümlerine göre faaliyet yürütmekle birlikte devletin dolaylı olarak desteklediği bir kurum olan Anadolu Ajansı'nın bir başka kurumda emsali olmayan yapısı vardır. Kamuoyunda yaygın olarak Anadolu Ajansı'ndan devlet ajansı şeklinde söz edilse de bu doğru bir tanımlama değildir. Ajans, devlet destekli özel bir kurumdur.

Başlangıçta milli mücadelenin, açılan Meclisin, oluşturulan hükümetin faaliyetlerini iç ve dış dünyaya iletme,devletin sesini duyurmak amacıyla kurulan Anadolu Ajansı, bir “tebliğ” kuruluşu, bir propaganda örgütü⁶⁸ gibi faaliyet yapmıştır. Ancak zamanla yapısındaki iyileştirmelerle daha özerk bir kurum olmuş, gerçek anlamda bir haber kuruluşu haline getirilmiştir. Bunda ajansın 1925 yılında Anonim Şirket haline getirilmesinin payı olduğu kadar, yönetiminde büyük ölçüde profesyonel haberci kişilere imkan sağlanmasının da katkısı vardır.

Anadolu Ajansı'nın ilk şirketleşmesinde hisseler tümüyle gerçek şahıslara verilmişken, şirketin 2000 hissesinin yarısına sahip olan Tevfik Rüşti Bey'in (Aras) üzerindeki 1000 hisseyi Maliye Vekâleti'ne devretmesi üzerine ajansta yarı yarıya kamu payı oluşmuştur. Anadolu Ajansı için yarı resmi ajans tanımlaması yapılması buradan kaynaklanmaktadır. Ancak ajansın tarafsız görüntüsünün etkilenmemesi amacıyla kamu payının yüzde 50'nin altında tutulmasına özen gösterilmiştir. Zamanla ajans hissedarlarının vefatlarından sonra ya mirasçılarının olmaması, ya da mirasçıların maddi bir getirisinin bulunmaması veya başka sebeplerle hisseleri üzerlerine geçirmemeleri yüzünden bir çok hisse ibraz edilemez duruma gelmiştir. Kağıt üstünde şahıs üstünde görülen hisselerin büyük bölümü kayıp durumundadır.

Kayıp hisseler ajans açısından bir sorun gibi görülebilir. Ancak fiiliyatta bu herhangi bir aksamaya sebep olmamaktadır. Uygulamada karşılaşılan

68 Alemdar, *a.g.e.*, ss. 58-66.

sorunlar için de ana sözleşmede öze dokunmadan gerekli iyileştirmeler yapılabilir. Yeni Ticaret Kanunu'na uyum sağlamak bakımından da esas sözleşmede gerekli değişiklikleri yapmak söz konusudur.

Anadolu Ajansı'nın bir devlet kuruluşu ya da özerk bir devlet şirketi haline getirilmesi, ajansın bağımsızlığı ve tarafsızlığı üzerinde olumsuz sonuçlar doğurabilecek, özellikle ajansın uluslararası alanda güvenilirliğini olumsuz etkileyecektir.

Kamu hisselerinin özelleştirilmesi ve devletin tümüyle desteğini çekmesi ise Anadolu Ajansı'nın yaşamasını güçleştirecektir. Çünkü haber ajansçılığı sektörü pahalı bir alandır. Gerektiğinde ajansın arkasında güçlü bir maddi bir destek bulunmalıdır.

İdeal olan, mevcut yapı içinde ajansın öz gelirleri artırılarak devlet katkısının en aza indirilmesidir.

Ülkemiz ile ilgili haberlerin dış dünyaya doğru biçimde iletilmesi ve dış dünyadaki gelişmelerin de yerinden izlenerek kendi bakış açımızla değerlendirilmesi için güçlü bir iletişim kurumuna ihtiyaç vardır. Bu da Anadolu Ajansı'dır. Gazi Mustafa Kemal'in Anadolu Ajansı'nı iç ve dış kamuoyunu doğru haber ile aydınlatmak amacıyla kurduğu unutulmamalıdır. Sosyal medya diye adlandırılan doğrudan iletişimin iktidarlar devirdiği günümüzde propaganda silahı geçen yüzyılın tersine inandırıcılığını ve etkisini yitirmiştir. Ancak uluslararası güç mücadelesinde kazananlar, doğru haber ve doğru bilgiye dayalı bir etkili bir iletişim politikası uygulayanlar olacaktır. Tek şart, gerçek verilere dayalı, doğru ve yansız haber üretmektir.

Anadolu Ajansı'nın yüzüncü yıl hedefi de dünyanın her tarafında örgütlenerek gelişmeleri yerinden izlemek ve üreteceği doğru haberi, görüntü, fotoğraf, grafik ve animasyonla destekleyerek tüm dünyaya iletmek olmalıdır. Türkiye'nin dünyanın önde gelen ülkeler arasında yükselmesinin bir yolu da iletişim alanında dünya çapında söz sahibi olmaktan geçer. O yüzden Anadolu Ajansı'nı dünya ajansı yapmak, önde gelen haber ajansları sıralamasında en üst sıralara taşımak gerekir. Bunu gerçekleştirmek için, tarafsızlığını ve güvenilirliğini korumak kaydıyla en azından gerekli yatırımlar yapıp kendi ayakları üzerinde duracak bir gelir kaynağına kavuşturulana kadar devletin Anadolu Ajansı'nı güçlü bir şekilde desteklemesine ihtiyaç vardır. Türk basın tarihi içinde önemli bir yeri olan Anadolu Ajansı'nın yaşaması ve yaşatılmasında hayati önem vardır.

KAYNAKÇA

- Agence Anatolie, sa fondation, son évolution, 1925-1935, Akşam Matbaası, İstanbul, 1949.
- Anadolu Ajansı Bültenleri,
- Anadolu Ajansı Genel Kurul Defteri
- Anadolu Ajansı Karar Defterleri
- Anadolu Ajansı, Kuruluşu, Tarihçesi ve Safahatı (1925-1935), Ankara, 1935
- Anadolu Ajansı Türk Anonim Şirketi Ana Sözleşmesi ve Kurulardan İtibaren Anadolu Ajansı, Anadolu Ajansı Yayını, Ankara, 1987
- Anadolu Ajansı Yönetim Kurulu Defterleri*
- (Abaloğlu) Yunus Nadi, *Ankara'nın İlk Günleri*, Dördüncü Kitap, Sel Yayınları, İstanbul, 1955.
- Adivar, Halide Edip, *Türk'ün Ateşle İmtihani*, (I- İstiklal Savaşı Hatıraları), Cumhuriyet Gazetesi Yayını
- Alemdar, Kokmaz, *İletişim Ve Tarih*, İmge Kitabevi. 1976. Ankara
- Atatürk, M. Kemal , *Nutuk*, Kültür Bakanlığı Yayınları, C.I, 3. B., Ankara, 1989
- Başboğa , Sevcan, *Anadolu Ajansı 1920-1922*, Anadolu Ajansı Yayını, Ankara, 2010.
- Bengi, Hilmi, “Kuruluşundan Atatürk'ün Ölümüne Kadar Anadolu Ajansı”, *5.Uluslararası Atatürk Sempozyumu*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2005. C.Iı
- Bengi, Hilmi, “Üç Çeyrek Asırlık Çınar”, *Yeni Türkiye*, Medya Özel Sayısı, S. 12, Kasım-Aralık, 1996, S. 1121.
- Bengi, Hilmi, “Türkiye'de Haber Ajansçılığı Ve Anadolu Ajansı”, *Yeni Türkiye*, Cumhuriyet Özel Sayısı, C. Iv, S. 23-24, Eylül- Aralık 1998, 2008.
- Doğan Serdar (Yayına Hazırlayan), *Genel Müdürlerinin Anlatımıyla 90. Yılında Anadolu Ajansı*, Anadolu Ajansı Yayını, Ankara, 2020.
- İskit, Server , *Türkiye'de Matbuat İdareleri Ve Politikaları*, Başvekâlet Basın Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1943
- Karaismailoğlu, Ekrem E., *Sivri Kayalar Üzerinde Çıplak Ayakla Dolaşmak*, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2006, Koloğlu Orhan, *Havas-Reuter'den Anadolu Ajansı'na*, Çgd Yayınları, Ankara, 1994,
- Manka, Ayşe Gülçin, *Anadolu Ajansı Ve I. Dünya Savaşı*, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Kırkıncı Yıl Kitaplığı, Ankara, 2008

Mumcu, Uğur, *Cumhuriyet*, 19 Mart 1989

Özkaya, Yücel , “Milli Mücadele’de Anadolu Ajansı’nın Kuruluş Ve Faaliyetine Ait Bazı Belgeler”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, (2. B.) Mart 1995, C.1

Resmi Gazete

TBMM Zabıt Cerideleri/Tutanak Dergileri

Tekeli, Sefa, *Atatürk Ve Anadolu Ajansı*, Anadolu Ajansı Yayınları, 2. Basım, Ankara, 2005

Tekeli Sefa, “Refik Halit Karay”, *Bilim Ve Sanat*, S.34,

Türk, Hikmet Sami, “Anadolu Ajansı Sorunu Ve Çözüm Yolları”, *A.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1977, C. 34, S. 1-4

